

Impact Factor: 4.88

ISSN: 2181-0850

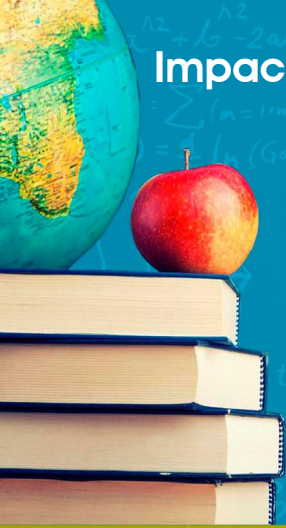
DOI: 10.26739/2181-0850

WWW.TADQIQOT.UZ

TEACHER

MUALLIM

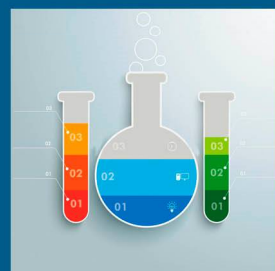
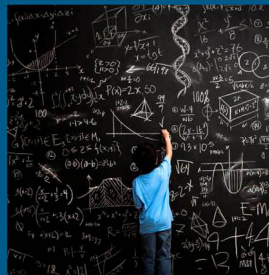
УЧИТЕЛЬ

Tadqiqot.UZ

VOLUME 3, ISSUE 5

2022

MUALLIM

3 ЖИЛД, 5 СОН

УЧИТЕЛЬ

ТОМ 3, НОМЕР 5

TEACHER

VOLUME 3, ISSUE 5

ТОШКЕНТ-2022

MUALLIM | УЧИТЕЛЬ | TEACHER

№5 (2022) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5>

Bosh muharrir:
Главный редактор:
Chief Editor:

KARIMOV FARXOD
siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori, dotsent,
A. Avloniy nomidagi malaka oshirish instituti
prorektori

Bosh muharrir o'rinbosari:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

JUMANAZAROV SIROJIDDIN
texnika fanlari nomzodi, Toshkent shahar
XTXQTMOH markazi dotsenti

TAHRIRIY MASLAHAT KENGASHI | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

YELDASHEVA GULNOZ
pedagogika fanlari nomzodi,
Toshkent shahar XTXQTMOH markazi

XAYDAROV BAXODIR
fizika matematika fanlari nomzodi,
Toshkent shahar XTXQTMOH markazi professor

MAHKAMOV ANVARJON
texnika fanlar bo'yicha falsafa doktori,
Toshkent shahar XTXQTMOH markazi

BAYBAYEVA MUXAYYO
pedagogika fanlari nomzodi, A. Avloniy
nomidagi malaka oshirish instituti dotsenti

BABANAZAROV KALBAY
yuridik fanlari nomzodi,
A. Avloniy nomidagi malaka oshirish instituti

XIDOYATOVA DILAFRUZ
pedagogika bo'yicha falsafa doktori (PhD),
A. Avloniy nomidagi malaka oshirish instituti dotsenti.

XAKIMOVA DILDORA
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori,
A. Avloniy nomidagi malaka oshirish instituti dotsenti

JUMANIYAZOV FAZLIDDIN
tarix fanlari fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Urganch filiali

MAMATQULOV DAVLATJON
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
A. Avloniy nomidagi malaka oshirish instituti

AXMEDOV MURODJON
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD,
A. Avloniy nomidagi malaka oshirish instituti

ERGASHEVA MALOHAT
biologiya fanlari nomzodi, dotsent
A. Avloniy nomidagi malaka oshirish instituti

PULATOVA DILDORA
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD,
A. Avloniy nomidagi malaka oshirish instituti

NAZAROVA DILDORA
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent,
A. Avloniy nomidagi malaka oshirish instituti

ABDULLAYEVA MAXPRAT
A. Avloniy nomidagi malaka oshirish instituti

RUZMETOVA MUHABBAT
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini
mexanizatsiyalash muhandislari instituti dotsenti

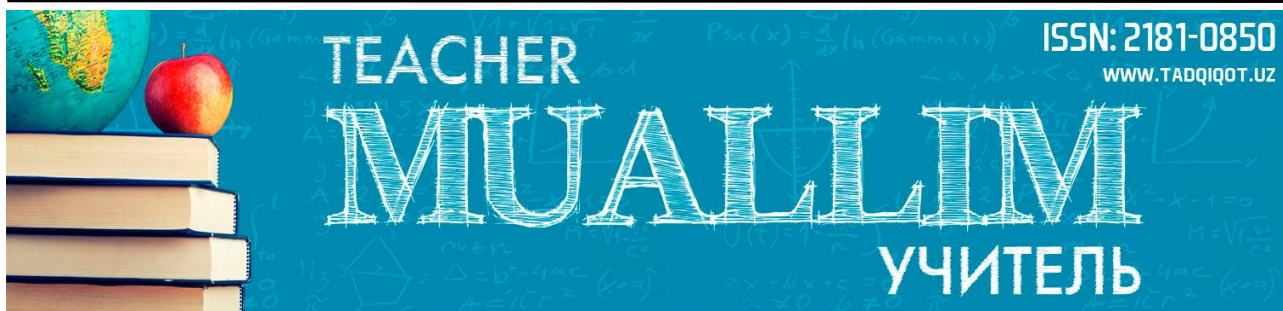
MIRZAHMEDOV XURSHID
dotsent v.b.
Namangan davlat universiteti

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Muxamedova Maxfuza Kamiljanovna O‘QUVCHILARDA MANTIQIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING O‘RNI.....	5
2. Yusupova Shaxlo QUYOSH VA OY TUTILISHI. YORUG‘LIKNING TEZLIGI. YORUG‘LIKNING QAYTISHI VA SINISHI.....	8
3. Botirova Gulsanam LINGUISTIC PECULIARITIES OF BRITISH ENGLISH. (BETWEEN AUSTRALIAN AND AMERICAN VARIANTS).....	13
4. Shoymardonova Mavjuda Komiljonovna INNOVATSION TA‘LIM TEXNOLOGIYALARI ZAMONAVIY DARS MASHG‘ULOTLARINING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA.....	18
5. Gadayeva Dilnoza Ibadullayevna TINGLAB TUSHUNISH KO‘NIKMASINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA.....	22
6. Po‘latova Niso O‘ZBEK TILI MILLIY KORPUSIDA SINONIM SO‘ZLARNI TENGLASH ALGORITMI.....	24
7. Sattorova Barno THE ROLE OF LITERATURE IN LANGUAGE LESSONS.....	29
8. Boltayeva Zulayho Asadovna TASVURIY SAN‘AT MASHG‘ULOTLARIDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH.....	32
9. Ibragimova Gulsum NUROTA TUMANI O‘ZBEK SHEVALARIDA SINONIM SO‘ZLARNING QO‘LLANILISHI.....	35
10. Karimova Sevara Zayniddinovna ADABIYOT DARSLARIDA ERTAKLARNI TAHLIL QILISH ORQALI ADABIY TA‘LIMDA SAMARADORLIKKA ERISHISH.....	39
11. Юсупов Анвар Хайтнязович, Торебаева Гульзар Мамбетбаевна ЧУДЕСА МАТЕМАТИКИ – СЕКРЕТЫ УМНОЖЕНИЯ РАЗЛИЧНЫМИ СПОСОБАМИ....	43
12. Шанназарова Гулжахан ПРИМЕНЕНИЕ ТЕКСТОВ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА ЗАНЯТИЯХ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА.....	46

Muxamedova Maxfuza Kamiljanovna
Toshkent shahar Shayxontohur tumani
262-umumta'lim maktabi
1-toifali matematika fani o'qituvchisi

O'QUVCHILARDA MANTIQUIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA MATEMATIKA FANINING O'RNI

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-1>

ANNOTATSIYA

Matematika fani insoning intellektini, diqqatini rivojlantiradi, ko'zlangan maqsadga erishish uchun qat'iyat va irodani tarbiyalaydi, algoritmik tarzda tartib-intizomlilikni ta'minlaydi va tafakkurini kengaytiradi. Matematika olamni bilishning asosi bo'lib, tevarak-atrofdagi voqea va hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berish, ishlab chiqarish, fan-texnika va texnologiyaning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega

Kalit so'zlar: Matematika, inson, fan-texnika, texnologiy, rivojlanish, tafakkur, voqea, intizom.

Мухамедова Махфуза Камилъжановна,
учитель математики 1 категории,
общеобразовательная школа № 262
Шайхантахурский район, г.Ташкент

РОЛЬ МАТЕМАТИКИ В РАЗВИТИИ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧЕНИКОВ

АННОТАЦИЯ

Математика развивает интеллект человека, внимание, упорство и волю к достижению желаемой цели, обеспечивает алгоритмическую дисциплину и расширяет мышление. Математика является основой познания мироздания и играет важную роль в развитии производства, науки и техники, а также в открытии конкретных закономерностей окружающих нас событий и явлений.

Ключевые слова: Математика, человек, наука и техника, техника, развитие, мышление, событие, дисциплина

Mukhamedova Mahfuza Kamiljanovna
mathematics teacher of the 1st category
secondary school No. 262
Shaykhantakhur district Tashkent

THE ROLE OF MATHEMATICS IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' LOGICAL THINKING

ABSTRACT

Mathematics develops human intelligence, attention, perseverance and will to achieve the desired goal, provides algorithmic discipline and expands thinking. Mathematics is the basis of knowledge of the universe and plays an important role in the development of production, science and technology, as well as in the discovery of specific patterns of events and phenomena around us.

Keywords: Mathematics, man, science and technology, technology, development, thinking, event, discipline.

Matematika fanini insonlarning intellektini, yani diqqatni rivojlantirishda muxim, ko'zlangan maqsadlarga erishishda **o'quvchilarda** qat'iyatlilik ni va irodani mustaxkam qilib tarbiyalaydi, bu algoritmik tarzda tartibni va intizomlilikni ta'minlaydi va tafakkurining kengayishiga olib keladi. Matematika olamini bilishning asosi bu, tevarak-atrofdagi voqealar va hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berish, ishlab chiqarish, fan-texnika va texnologiyaning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Inson yaralgan ekan doimo o'zining fikrlashi dunyo qarashi bilan atrofdagilardan ajralib turadi. Aynan shu jihat orqali insonlar boshqa mavjudodlardan ajralib turadi. Ushbu jarayonlar albatta tafakkur va mantiqqa uzviy bog'liqdir. Tafakkur orqali insoning yanada yuksak o'rni va qobiliyatlari rivojlanadi, mustahkamlanadi. Bu kabi tushunchalar va shu turdagi topshiriqlar boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ham dolzarb va muhim hisoblanadi. Avvalo mantiq haqida to'xtalsak, mantiq ya'ni logika to'g'ri tafakkur yuritishdir. Bunda berilgan mulohazalar haqida avvalo o'quvchi tafakkurini ya'ni fikrlash qobiliyatini ishga solgan holda berilgan jarayonga yondashishdir. Shu bilan birga matematikaga oid mantiqiy savollar, qiziqarli boshqotirma va jumboqli misollar yechish - o'quvchilarning zehni o'tkirlab, o'z fikrini bayon qilishga o'rgatadi. Matematika darslarida mantiqiy misollar yechish orqali o'quvchilarning bilim samaradorligini oshirishga ham erishish mumkin. Chunki dars mavzulariga tushunmaydigan yoki matematik misollarni yechishga qiynaladigan ayrim o'quvchilar bunday masalalarni yaxshi yechib, o'z fikrlarini bayon qila oladilar. Masalalarni yechish uchun chuqur matematik bilim emas, balki matematik mushohada yuritish va topqirlik ko'proq talab qilinadi. Ish tajribamdan shuni bemalol ayta olamanki, mantiqiy misollar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiribgina qolmay, balki ular baholarining sezilarli darajada ko'tarilishiga ham sabab bo'ladi.

Matematik mantiq tafakkurni matematik metodlar yordamida tadqiq qiladi. U hozirgi zamon matematikasining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, tafakkurni yuqori darajada abstraktlashgan va formallashtirgan sistemada tahlil qiladi. Mantiqiy amallar-ya'ni mantiqiy operatsiyalar-berilgan hadlari va natijasi mulohaza(fikr) dan iborat amallar. Berilgan hadlar soniga qarab bir o'rinli, ikki o'rinli va h.k.z. deb yuritiladi. „Agar barcha qarg'a qora bo'lsa, qora bo'lmagan predmetlarning hech biri qarg'a emas". Bu tasdiq hech bir shubhasiz to'g'ridir va buni tasdiqlash uchun qushlarning ishqibozi bo'lish aslo shart emas. Xuddi shunga o'xshash, agar barcha mukammal sonlar juft bo'lsa, toq sonlarning hech biri mukammal emas deyish uchun sonlar nazariyasining mutaxassisi bo'lish zarur emas. Biz qatnashayotgan tushunchalar (qarg'alar, qora, mukammal, juft) mazmunidan qat'iy nazar to'g'ri bo'lgan fikrlarga ikkita misol keltirdik. Ular o'zining shakliga ko'ra haqiqatdir. Shu toifadagi fikr-mulohazalarni o'rganish mantiqning vazifasidan iborat. Umumiyyoq qilib aytganda: mantiq to'g'ri mulohaza yuritish, to'g'ri fikrlash usullarini, ya'ni to'g'ri fikrlardan to'g'ri xulosalar chiqarish usullarini o'rganadi. Asosan, mulohazalar matematikaning predmeti bo'lib xizmat qiladi. Ularni o'rganishda matematik metodlardan foydalaniladi. Matematiklar ta'riflar beradi, teoremlar isbotlaydi, matematik nazariyalar tuzadi va h.k.z. Matematik mantiq mutaxassisleri buni kuzatib, matematiklar qanday ish tutishlarini va natijada nimalar hosil bo'lishini tekshiradi. Yaqqol qilib aytganda, matematika bilan matematik mantiq orasidagi munosabat konsert bilan musiqa nazariyasi orasidagi munosabatga o'xshaydi. Matematik mantiq matematika asoslarini, matematik nazariyalar qurish prinsiplarini o'rganadi deyish mumkin.

Matematika darslarida o'quvchilarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish masalalari bo'yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Xususan, D.F.To'xtasinov tomonidan 5-9-sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirish masalalari o'rganilgan [4].

Boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish bevosita bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining matematik tafakkurini rivojlantirish bilan uzviy bog'liq. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining matematik tafakkurini kompetensiyaviy yondashuv asosida rivojlantirish bo'yicha ham ilmiy izlanishlar olib borilgan [2].

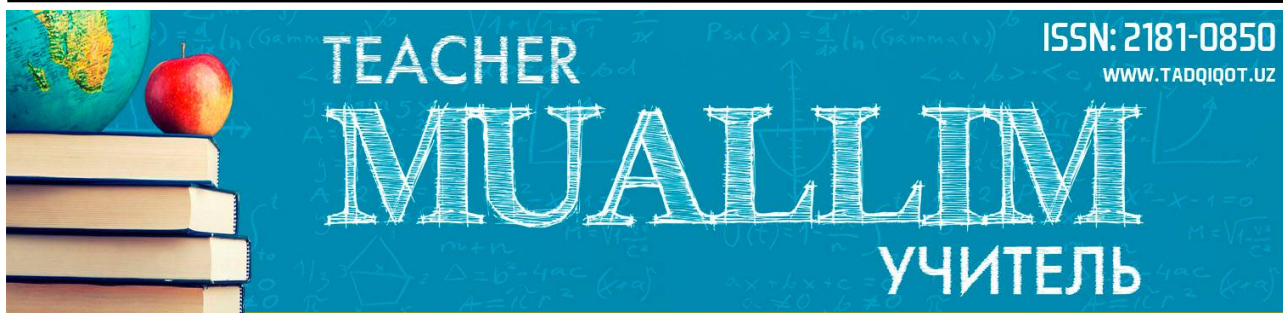
Mantiqiy ijodiy tafakkurning rivojlanishini matematika ta'limidagi izlanishlarni talab qiladi. Bunda fikrlashning qandaydir eng muhim usullari haqida va aqliy faoliyatning mazmunan umumiy algoritmlari haqida so'z yuritish mumkin. Lekin bu talab o'quvchilar o'zi olib boradigan faol izlanishlari hamda yechimning evristik usullarini topa olishni ham nazarda tutadi. Onglilikka intilish har bir o'quvchi xarakterining xususiyati o'quv ishi metodi bilan tarbiyalanadi. Ana shu taqdirdagina aqliy faolligi bilan chambarchas bog'lanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki Mantiqiy savollardan dars boshida yoki dars yakunida 5 daqiqa foydalanish maqsadga muvofiq. O'quvchilar mantiqiy savolning javobini topa olmasalar, uning javobini topish kelasi darsga qoldirilsa, ular o'sha masalaning javobini izlab topishga harakat qilishadi, juda bo'lmaganda, internet resurslaridan foydalanishadi va o'sha kun kelguncha qiziqish bilan kutishadi. Javobni birinchi bo'lib topgan o'quvchini rag'batlantirishni ham unutmash kerak.

Matematika darslarida mantiqiy masalalardan foydalanishning yana bir ahamiyatli jihati shuki, bunday masalalar o'quvchilarni dars mavzusidan salgina chetlashtirib, bir xillikdan qochgan holda zerikib qolishdan saqlaydi va mantiqiy fikrlashga undovchi masalalar ularda katta qiziqish uyg'otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Mamadjanova M.K. Boshlang'ich sinflarda mantiqiy masalalar vositasida matematika fanini o'qitish metodlarini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. - Toshkent: 2019.48 b.
2. Raxmatova F.A. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining matematik tafakkurini takomillashtirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. Toshkent:2019. 45b.
3. To'xtasinov D.F. 5-9-sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurini rivojlantirish. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. -Toshkent: 2021. - 48 b.
4. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati/ Shavkat Rahmatullayev. - Toshkent: 2020y.

Yusupova Shaxlo
Shayxontohur tumani
262-maktabning fizika fani o'qituvchisi

QUYOSH VA OY TUTILISHI. YORUG'LIKNING TEZLIGI. YORUG'LIKNING QAYTISHI VA SINISHI

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-2>

ANNOTATSIYA

O'quvchilarga Quyosh va Oy tutilishlarini tushuntirish, yorug'lik tezligi tabiatda uchraydigan eng katta tezlik ekanligi haqida tushuncha hosil qilish, yorug'likning qaytish va sinish hodisalarini, shuningdek, ba'zi bir qonuniyatlarini o'rgatish.

Fizika fanidan 1-soatlik dars ishlanmasi.

Darsning maqsadi :

- Ta'limiy: O'quvchilarga Quyosh va Oy tutilishlarini tushuntirish, yorug'lik tezligi tabiatda uchraydigan eng katta tezlik ekanligi haqida tushuncha hosil qilish, yorug'likning qaytish va sinish hodisalarini, shuningdek, ba'zi bir qonuniyatlarini o'rgatish.
- Tarbiyaviy: o'quvchilarda ilm ma'rifatga muhabbat tuyg'ularini tarkib toptirib borish, o'zaro hurmat, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash.
- Rivojlantiruvchi: o'quvchilarda qiyoslash, taqqoslash asosida xulosa chiqarish ko'nikmalarini hosil qilish. Mantiqiy fikrlash qobiliyatini o'stirish.

Dars turi: Yangi bilimlar berish

Darsda qo'llaniladigan metodlar: mantiqiy savol-javob, test, aqliy hujum

Darsda kerakli jihozlar: fizika darsligi, tarqatma materiallar, plakatlar, kompyuter texnikasi, proyektor, slaydlar, yorug'likning qaytishi va sinishini ko'rsatuvchi tajriba animatsiyalar, doska, bo'r.

Darsning blok-chizmasi

№	Dars bosqichlari	Vahti
1	Tashkiliy qism	2-minut
2	O'tilganlarni takrorlash	10-minut
3	Yangi mavzu bayoni	18-minut
4	Yangi mavzuni mustahkamlash	10-minut
5	Baholash	3-minut
6	Uyga topshiriq	2-minut

Darsning borishi

I. Darsning tashkil etilishi: (2 minut)

- o'quvchilar bilan salomlashish, davomatni aniqlash;
- o'quvchilarni darsga hozirligini ko'rib chiqish.

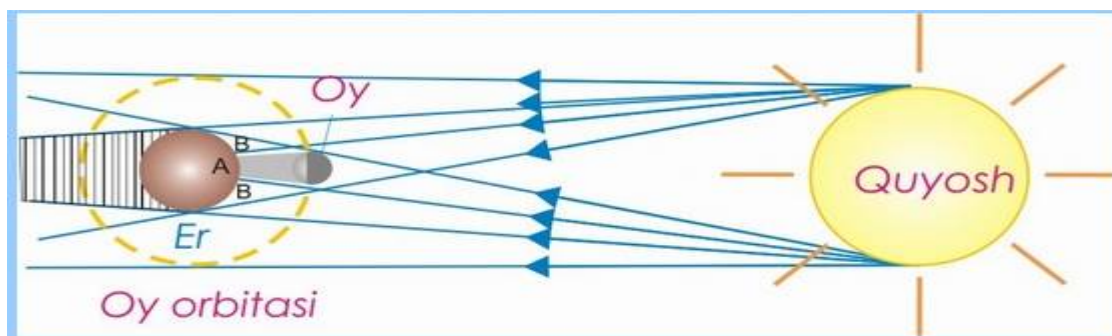
II. O'tilgan mavzuni takrorlash. (10 minut) "Aqliy hujum"

- Nima uchun havo bulut bo'lganda buyumlarning soyasi hosil bo'lmaydi?
- Agar devorga biror buyumning soyasi tushirilsa, bu soyaning o'lchami nimaga bog'liq bo'ladi?
- Yorug'likning to'g'ri chiizq bo'ylab tarqalishini qanday hodisalar tasdiqlaydi?
- Soya qanday hosil bo'ladi?
- Soya jismdan katta bo'lishi mumkinmi? Qachon?
- Jismning bir vaqtda 2 ta soyasi hosil bo'lishi mumkinmi? Qachon?

III. Yangi mavzu bayoni: (18 minut)

Mavzu "faol ma'ruza" usulida o'tiladi. Qani hurmatli o'quvchilar kim shu vaqtgacha Quyosh va Oy tutilishlariga guvoh bo'lgan? Bu hodisa qanday ro'y berishini bilasizmi? Quyosh va Oy tutilishlarida ko'rgan manzarangizni tasvirlab bering. Bugun siz Quyosh va Oy tutilish hodisalarini haqida o'rganasiz.

Tabiatda soya va yarim soya hosil bo'lishini katta masshtabda Quyosh va Oy tutilishida kuzatish mumkin. Ma'lumki, Quyosh atrofida boshqa sayyoralar kabi Yer ham o'zining tabiiy yo'ldoshi Oy bilan birgalikda aylanib turadi. Yer Quyosh atrofida 365, 26 sutka mobaynida bir marta aylanib chiqadi. Oy esa Yer atrofida 27 sutka 7 soat 43 minutda bir marta aylanadi. Ularning harakati davomida qandaydir momentda Yer va Quyosh oralig'iga Oy tushib qolsa, Oy Quyoshdan keluvchi nurlarni to'sib qoladi. Shunda Quyosh tutilishi ro'y beradi (1-rasm).

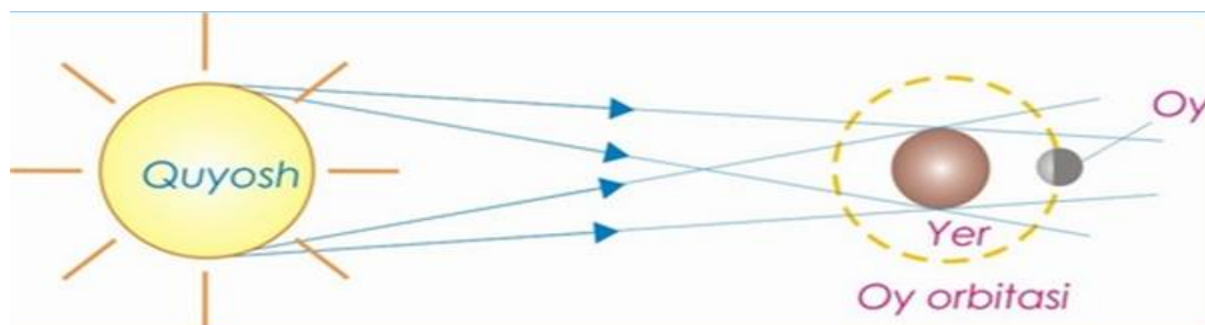
1-rasm

Yerdagi A sohaga tushadigan Quyosh nurlari Oy tomonidan to'la to'silib qolganligidan, u yerda qorong'ilik bo'ladi. Bu joyda Quyoshning to'la tutilishi kuzatiladi. Yerning Bsohasida esa yarim soya bo'ladi. Bu joydagi kuzatuvchi uchun Quyoshning qisman tutilishi ro'y beradi. Yerdagi Quyoshning to'la tutilishi kuzatilgan joylarida to'la qorong'ilik bo'lganligidan, osmonda yulduzlar chaqnab ko'rinadi. Yerning bu sohasi isitilishdan to'xtaganligidan shamollar paydo bo'ladi. Noxush vaziyat vujudga kelib, itlar hurgan, hayvonlar ovoz chiqarishgan. Bu esa odamlarga ta'sir etib vahimaga tushishgan.

Yer va Oy harakati davrida Oy va Quyosh oralig'iga Yer tushib qolsa, Oy tutilishi ro'y beradi (2-rasm). Oy o'zidan yorug'lik chiqarmaydi. U faqat Quyoshdan tushgan yorug'likni qaytaradi. Oyga tushayotgan Quyosh nurini Yer to'sib qolganda Yerning soyasi Oyga tushadi. Yerning atmosferasi bo'lmaganda edi, Oy tutilishi davrida u ko'rinmay qolar edi. Yer atmosferasi Quyosh nurlarini sochib yuborganligi tufayli Oyning tutilishi davrida qizg'ish disk shaklida ko'ramiz.

Oy tutilishi sababi ma'lum bo'lmagan davrda, odamlarda qo'rqinch paydo bo'lgan. Uni tushuntirish uchun turli rivoyat va afsonalar to'qishgan. Hozirgi kunda Quyosh va Oy tutilishini ancha oldin, qayerda, qachon va qanday ko'rinishda bo'lishi aytib beriladi. Shunga ko'ra olimlar bu hodisani o'rganish uchun tayyorgarlik ko'rishadi. Quyosh to'la tutilganda, boshqa vaqtda ko'rinmaydigan «Quyosh toji» ni kuzatish mumkin.

Yerning o'z o'qi atrofida aylanishi tufayli kun va tun almashinadi. Oy ham o'z o'qi atrofida aylanadi. Oyning kunduzgi yorug' tushib turgan qismi bizga ko'rinib, yorug' tushmagan qismi ko'rinmaydi. Uni Oy tutilishi bilan adashtirmaslik kerak.

2-rasm

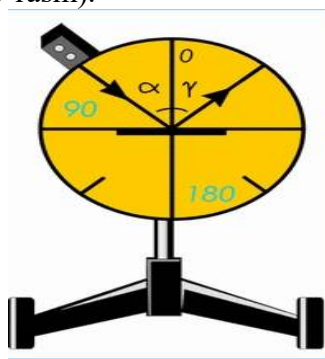
Aristotel, yorug'lik nuri bir nuqtadan ikkinchi nuqtaga bir zumda boradi, deb hisoblagan edi. Yorug'lik tezligini tajribada aniqlashga Galiley uringan. Bir-biridan bir necha kilometr uzoqlikda joylashtirilgan ikkita odamning biriga fonus berilgan. Fonusni bir minutga berkitib ochgan odam vaqtni belgilagan. Ikkinchi kuzatuvchi ko'rgan vaqtini belgilagan. Lekin tajriba muvaffaqiyatsiz tugallangan. Yorug'lik tezligini birinchi bor 1676-yilda daniyalik astronom Olaf Ryomer o'lchashga muvaffaq bo'ldi. Shundan so'ng boshqa olimlar ham yorug'lik tezligini turlicha usulda o'lchadilar. Yorug'lik tezligi juda katta bo'lib, vakuumda $v = 300\,000$ km/s ga teng.

Tabiatdagi boshqa hech qanday jism yoki zarra bunday tezlikka erisha olmaydi. Yorug'lik bir muhitdan ikkinchisiga o'tganda tezligi o'zgaradi. Masalan, suvda uning tezligi 225 000 km/s bo'lsa, shishada 200 000 km/s ga teng. Shunday katta tezlik bilan harakatlangan Quyosh nuri Yerga taxminan 8,3 minutda yetib keladi.

Quyoshva Oy tutilishi tushuntirilgandan so'ng o'quvchilarga savollar beriladi va o'quvchilarning savollari tinglanadi.

Yorug'likning qaytishi. Siz ba'zi filmda qafas ichiga qo'yilgan ko'zgu oldiga borib qolgan maymun yoki boshqa hayvonlarning qanday ahvolga tushib qolganligini bir eslab ko'ring. Ular ko'zgu ichiga kirib sirli qiyofadoshini ushlamoqchi bo'ladilar. Suv ichigani kelgan yovvoyi odamlar ham suvda o'z akslarini ko'rib hayratga tushadilar.

Bu hodisalarning sababi yorug'likning turli jism- lar-ko'zgu, suv yuzasi, deraza oynasi, silliqqlangan metall yuzalari va boshqa buyumlardan qaytishidir. Yorug'lik havodan suvga tushganda uning bir qismi qaytadi, bir qismi suv ichiga o'tadi. Yorug'likning qaytishini o'rganish uchun quyidagi qurilmadan foydalaniladi (3-rasm).

3-rasm

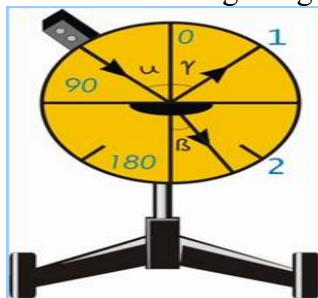
Tushish burchagi deb, tushgan nur bilan, nur tushgan nuqtaga o'tkazilgan perpendikular orasidagi burchak (α) ga aytiladi. **Qaytish burchagi** sifatida qaytgan nur bilan, shu nuqtaga o'tkazilgan perpendikular orasidagi burchak (γ) olinadi. Tajribalar ko'rsatadiki, **qaytish burchagi har doim tushish burchagiga teng:**

$\alpha = \gamma$. Bunga yorug'likning qaytish qonuni deyiladi.

Agar buyumning yuzasi mutloq silliq bo'lganda edi, nur undan faqat bir tomonga qaytgan va biz uni o'sha tomondan qarassak, ko'rgan bo'lar edik. Aslida buyumlarning yuzasida g'adir-

budurliklar bo‘lganligi tufayli undan yorug‘lik sochilib ketadi. Sochilgan nur ko‘zni charchatmaydi. Shu sababli xonani yorituvchi manbalar yorug‘likni sochib yuboradigan qilinadi.

Yorug‘likning sinishi. Yorug‘likning sinishini o‘rganish uchun optik diskda yassi ko‘zgu o‘rniga yarim doira shaklidagi shishani o‘rnatamiz (4-rasm). Shishaga nurli ko‘rsatkichdan nur yuborilganda, undan bir qism nur qaytganligini (7) va bir qismi sinib, shisha ichiga o‘tganligini (2) ko‘rish mumkin. **Singan nur bilan sinish nuqtasiga o‘tkazilgan perpendikular orasidagi burchak sinish burchagi θ** deyiladi. Tajribalar ko‘rsatadiki, sinish burchagi tushish burchagidan kichik bo‘ladi. Demak, yorug‘lik nuri bir muhitdan ikkinchisiga o‘tganda o‘z yo‘nalishini o‘zgartirar ekan.

4-rasm

Stakanga solib qo‘yilgan naycha singandek bo‘lib ko‘rinishi, hovuzdagi suvga qaralganda chuqurmasdek bo‘lib ko‘rinishi yorug‘likning suvga tushishi va chiqishida sinishi tufaylidir (5-rasm). Yorug‘likning bir muhitdan ikkin- chisiga o‘tganda sinishiga sabab, yorug‘likning tarqalish tezligi o‘zgarishidir. Yorug‘lik shishadan havoga yoki suv- dan havoga o‘tganda sinish burchagi tushish burchagidan katta bo‘ladi. Shunga ko‘ra, suvda yashovchilar uchun tashqi dunyo butunlay boshqacha bo‘lib ko‘rinadi.

5-rasm

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash (10 minut)

Darsni mustahkamlash uchun Quyosh va Oy tutilishining haqiqiy sabablarini bilmagan odamlarning qo‘rquvga tushgani, shu sababli afsonalar to‘qilgani aytiladi. Lekin ularning tutilishini oldindan bilgan misrlik kohinlar yoki boshqalar undan ustalik bilan foydalanganliklari haqida misollar keltirish o‘quvchilarni qiziqtiradi. Masalan: "O‘zbekfilm" kinostudiyasida tasvirga olingan Ibn Sinoga bag‘ishlangan film, Bolislav Plusning “Faraon” kitobi hamda kinosi va h.k.

Bir yilda Yerdagi kuzatuvchi Quyoshning ikki martadan besh martagacha tutilishini ko‘rishi mumkin. O‘rta hisobda Quyoshning bir joyda to‘la tutilishi 200—300 yilda bir marta bo‘ladi.

Darsni mustahkamlash ugun test savollari beriladi. Test

1. Qachon Oy tutilishi ro‘y beradi?

- A) Yer va Oy harakati davrida Oy va Yer oralig‘iga Quyosh tushib qolsa
- B) Yer va Quyosh oralig‘iga Oy tushib qolsa
- C) Quyosh Oyni to‘sib qolsa
- D) Yer va Oy harakati davrida Oy va Quyosh oralig‘iga Yer tushib qolsa

2. Qachon Quyosh tutilishi ro‘y beradi?

- A) Yer va Oy harakati davrida Oy va Yer oralig‘iga Quyosh tushib qolsa
- B) Yer va Quyosh oralig‘iga Oy tushib qolsa

- C) Quyosh Oyni to'sib qolsa
D) Yer va Oy harakati davrida Oy va Quyosh oralig'iga Yer tushib qolsa

3. Oy yer atrofida qancha vaqt davomida bir marta aylanib chiqadi?

- A) 26 sutkada B) 27 sutkada 7 soat 43 minut
S) 27 sutkada D) 26 sutkada 7 soat 43 minutda

4. Quyosh nuri Yerga qancha vaqtda yetib keladi?

- A) 7 minutda B) 8,3 minutda C) 8 soatda D) 7 soat 43 minutda

5. Yorug'lik tezligining qiymati nechaga teng?

- A) 300 000 m/s B) 300 km/s C) 300 000km/s D) 30 000 km/s

6. Yorug'lik tezligini birinchi bo'lib kim aniqlagan?

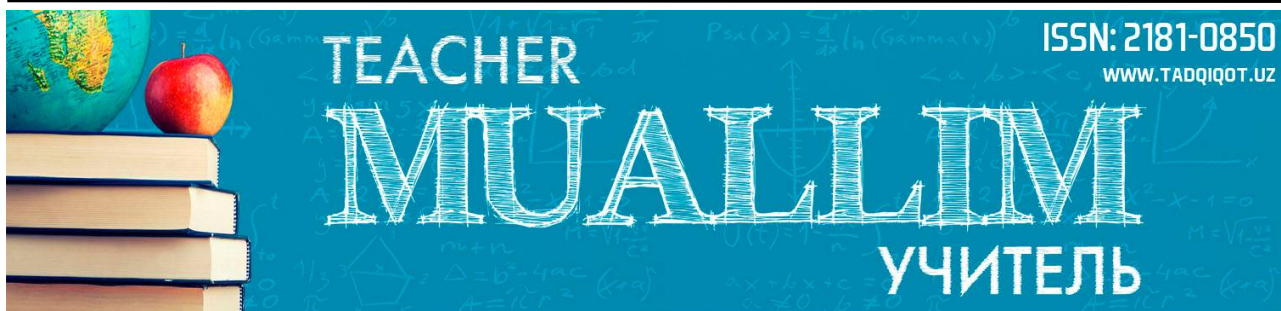
- A) Beruniy B) O. Ryomer C) Joul D) Ibn Sino

7. Sinish burchagi deb nimaga aytiladi?

- A) Singan nur bilan qaytgan nur orasidagi burchak
B) Singan nur bilan qaytgan nur orasidagi burchak
C) Singan nur bilan sinish nuqtasiga o'tkazilgan perpendikulyar orasidagi burchak
D) tushgan nur va qaytgan nur orasidagi burchak

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Astrofizika va yulduzlar astronomiyasi kursi (Pulkovo kursi), III jild, (akademik A.A. Mixaylov tahriri ostida), M.-L., "Nauka", 1968 y.
2. K de Yager, Quyosh atmosferasining tuzilishi va dinamikasi, IIL, Moskva, 1962 yil.
3. G. Zirin, Quyosh atmosferasi, M. Mir, 1969 y.
4. A. Klimishin, "Bizning kunlarimiz astronomiyasi", M. Nauka, 1980 yil.
5. 6-sinf Fizika darsligi 49-va 50 mavzular N. Sh. Turdiyev 135-139 betgacha

Botirova Gulsanam,
student of Samarkand State
Institute of Foreign Languages
Scientific director: **(PhD) Turobov Bekpulat**
E-mail: botirovagulsanam304@gmail.com

**LINGUISTIC PECULIARITIES OF BRITISH ENGLISH.
(BETWEEN AUSTRALIAN AND AMERICAN VARIANTS)**

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-3>

ABSTRACT

The relevance of this type of article is due to the growing interest in the English language observed in our time, which is directly related to the process of globalization. The aim of this study was to study the spelling, phonetic, grammatical, and lexical differences between the British, American, and Australian variants of English. However, the article shows that the pronunciation and spelling of words in these countries are different. A good understanding of the differences between the British, American and Australian options is necessary to avoid difficulties in communicating to modern individuals, reading texts, watching movies or videos, as well as better understanding the differences in the culture of different speakers.

Keywords: the variants of the English language; spelling; phonetics; grammar; vocabulary; British English; American English; Australian English.

Ботирова Гульсанам,
студентка Самаркандского
государственного института иностранных языков
Научный руководитель: **(PhD) Туробов Бекпулат**
Электронная почта: botirovagulsanam304@gmail.com

**ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ БРИТАНСКОГО АНГЛИЙСКОГО.
(МЕЖДУ АВСТРАЛИЙСКИМ И АМЕРИКАНСКИМ ВАРИАНТАМИ)**

АННОТАЦИЯ

Актуальность данного вида статей обусловлена наблюдаемым в наше время ростом интереса к английскому языку, что напрямую связано с процессом глобализации. Целью данного исследования было изучение орфографических, фонетических, грамматических и лексических различий между британским, американским и австралийским вариантами английского языка. Однако в статье показано, что произношение и написание слов в этих странах различны. Хорошее понимание различий между британским, американским и австралийским вариантами необходимо, чтобы избежать сложностей в общении с

современными людьми, чтении текстов, просмотре фильмов или видео, а также лучше понять различия в культуре разных носителей.

Ключевые слова: варианты английского языка; написание; фонетика; грамматика; словарь; Британский английский; Американский английский; Австралийский английский.

Botirova Gulsanam,
Samarqand davlat chet tillar instituti talabasi
Ilmiy rahbar: **(PhD) Turobov Bekpulat**
E-mail: botirovagulsanam304@gmail.com

BRITANIYA INGLIZ TILISINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI. (AVSTRALIYA VA AMERIKA VARIANTLARI O'RTASIDA)

ANNOTATSIYA

Bunday turdagi maqolalarning dolzarbligi globallashuv jarayoni bilan bevosita bog'liq bo'lgan bizning zamonamizda kuzatilayotgan ingliz tiliga qiziqish ortib borayotganligi bilan bog'liq. Ushbu tadqiqotning maqsadi ingliz tilining Britaniya, Amerika va Avstraliya variantlari o'rtasidagi imloviy, fonetik, grammatik va lug'aviy farqlarni o'rganishdir. Shu bilan birga maqolada, ushbu mamlakatlarda so'zlarning talaffuz qilinishi turlicha ekanligi va yozilishi ham boshqacha ko'rinishda bo'lishi namunalar orqali ko'rsatilgan. Britaniya, Amerika va Avstraliya variantlari o'rtasidagi farqlarni yaxshi bilish, zamonaviy shaxslarga muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelmaslik, matnlarni o'qish, filmlar yoki videolarni tomosha qilish, shuningdek, turli xil so'zlashuvchilarning madaniyatidagi farqlarni ham yaxshiroq tushunish uchun zarurdir.

Kalit so'zlar: ingliz tili variantlari; imlo; fonetika; grammatika; lug'at; Britaniya ingliz tilisi; Amerika ingliz tilisi; Avstraliya ingliz tilisi.

Introduction.

The relevance of our study is due to the growing interest in the English language observed in our time, which is directly related to the process of globalization. British, American and Australian varieties of English are indeed similar, but there are also many differences in spelling, phonetics, grammar and vocabulary of these variants. Therefore, it is sometimes not so easy for a student of classical British English to understand speakers of other varieties of English. Knowledge of the differences between British, American and Australian varieties of English is necessary for a modern person in order to avoid difficulties in communication, to read texts and watch movies or videos, as well as to better understand the differences in cultures of speakers of different varieties of English.

Research objectives.

- 1) characterize the British, American, Australian variants of the English language;
- 2) identify the main spelling, phonetic, grammatical and lexical differences between these options.

In terms of the number of speakers, English is second only to Chinese and Hindi. Its widespread use is due to the formation of British colonies in the 13th-19th centuries, as well as the political influence and economic dominance of the United States from the end of the 19th century to the present day. Historically, the following varieties of English have been developed: British, American, Indian, Australian, Irish, Canadian, African and New Zealand. British and American English are considered global standards for written and spoken English as taught in non-English speaking countries. Most of the countries of the former British Empire, where English is not the language of the majority of the population, follow the British language tradition.

Main body.

Australian English as a "young" version of the English language remains the least studied. This is explained not only by the remoteness of Australia from the European continent, and not only by the fact that the history of the development of the English language on the Fifth Continent has a little over two hundred years. The "Australian accent" is a mystery that scientists still find it difficult to

give an exact answer to. You can still find opinions in linguistics that Australian English has a low social status. But this can be explained by the fact that this variant of the English language is poorly studied [1/207-209p]. The main dialects of English are often divided by linguists into three general categories: dialects of the British Isles (Great Britain), as well as those of North America (USA and Canada) and Australasia (India, Australia and New Zealand). Dialects can be associated not only with the territory, but also with certain social groups.

Spelling features of British, American and Australian English

British English	American English	Australian English
Theatre	Theater	Theatre
Catalogue	catalog	catalogue
Pretence	pretense	pretence
Analyse	analyze	analyse
colour	color	colour

American English is characterized by the following phonetic features:

1. The diphthong [ou] is pronounced with more rounding of the lips than in British English.
2. The sound [e] is pronounced more openly and resembles the sound [ɛ].
3. The sound [ju:] after consonants usually has a weakly expressed [j], which almost disappears in the speech of many Americans and the words student, new, duty sound like [stu:dent], [nu:], [du:ti].
4. The vowel [ɔ] sounds like [a], the diphthongs [ai], [au] as a core have a very forward sound [a], which almost coincides with [æ].
5. Instead of the vowel [a:] in words like class, plant, answer, the sound [æ] is pronounced: can't [kænt], ask [æsk], last [læst].
6. The American version is characterized by nasal pronunciation of vowels.
7. The sound [r] is pronounced both in the middle of the word and at the end, which is why the speech of the Americans sounds more harsh than the speech of the English: hard - [ha:rd] [2. Shleev. F, 251 p.].

Here are some examples of differences in grammar between British, American and Australian languages. The grammar of the Australian variant is very similar to the British one, so we will compare the British and American variant in more detail. In English, there are special nouns that mean a group of people, but can be used both in the singular and in the plural (collective nouns): for example, team, people, army. In British English, these nouns take both plural and singular forms. The choice is made depending on whether the whole group as a whole or the totality of its individual members is meant. In the American variant, the singular form for these nouns predominates. There are also significant differences in verb morphology. In the UK, the past form of the verb to light is lit, not lighted. American English gives lit the meaning "set on fire" and lighted "lit".

British English	American English	Australian English
cinema	movie theater/theater	movies/cinema
gherkins	pickles	gherkins/pickles
braces	suspenders	suspenders
biscuits	cookies	bikkies

As you can see, the differences between American, Australian and British English are quite noticeable. The considered three variants of the English language have some distinctive features of pronunciation. The spelling of some words differs between British and American, with Australian English inheriting British spelling. There are several differences in the grammatical structures of

British and American English. There are also significant differences in the vocabulary of the three variants, while in the Australian version in some cases the British lexeme is used, in others - the American one, which indicates the modern influence of both the UK and the USA, their cultures and language variants on Australia and the Australian version of the English language.

While the previous two groups of Australians changed something in the language, the majority of the population spoke the variant that was established in the first 50 years of settlement in the new land - General Australian. It is now the most common variant of Australian English. You may notice that the combinations -ir-, -er- and -ur- have retained the British pronunciation - they do not have the sound [r] and they are pronounced like [ɹ]. The vowels are somewhat reminiscent of Broad Australian - the diphthong [ei] is also shifted. The sound [e] is very closed, which together with the sound [i] sometimes sounds like [ei] (in the words me and effort, for example). Grammar: British English is famous for its complex grammar. Too much time that is easily confusing, not just the beginning, is far from the only feature of language. In the US, everything is clearer and more precise. American English implies the use of simple tenses: Present, Future, Uncertain in the Past. Even the Present Perfect tense used to indicate a perfect action with a visible result is replaced by a successful past.

Speakers of different dialects of Australian English say two identical phrases differently, even though they are from the same country. There are clear differences in the pronunciation of vowels. But in some ways the Australians are still similar to the British. But, according to public speaking instructors, the Australian version is more relaxed, does not fit into the rigid framework of British RP, and is not as active as American English. In addition, the Australian version is also characterized by the presence of accents on the mainland. [3. G.V.1062 p.]

How to speak with an Australian accent: when speaking with an Australian pronunciation, you need to pronounce the words slowly, stretching the vowels. You need to imagine that you are very tired. Here are some examples of Australian pronunciation:

1. Do not pronounce letters at the end of words.

- What turns into wha.

2. Change letters to others at the end of words.

-The words forever, after, car, order sound like forevah, aftah, cah, ordah.

3. Replace the sound oo with ew.

-For example, pool, school, cool Australians will pronounce it like pewl, skewl, cewl.

4. Do not pronounce g in words ending in -ing:

finishing-finishin' / coming - comin' / running-runnin'

5. Speak with rising intonation towards the end of the sentence, as if asking a question.

6. Shorten words.

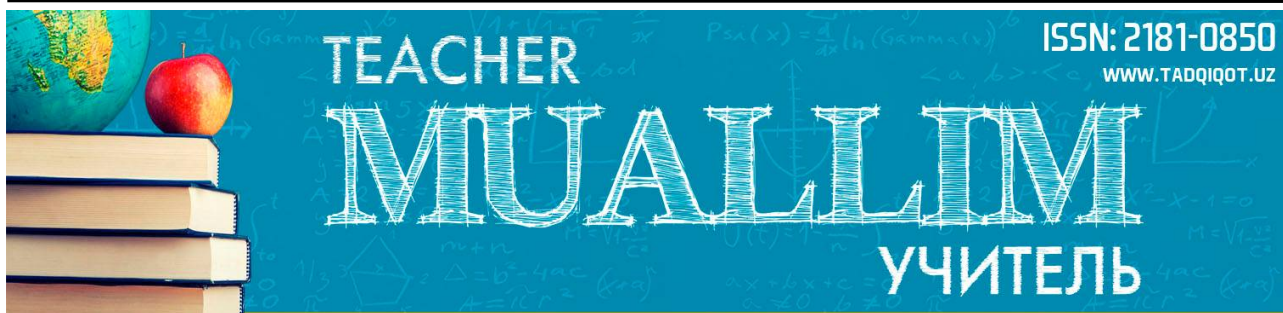
-If in doubt how to pronounce a word, just shorten it and add -ie to the end, as if rhyming with see. Many Australian slang words are formed this way, for example barbie = barbeque, sunglasses = sunnies, breakfast = brekkie. [7. Bruce 69p]

Conclusion.

This technique is very common in everyday Australian pronunciation. Think about getting louder towards the end and giving the final syllable a little more intonation. And in general, just learn English - the language of international communication and do not fixate on whether it is Australian or not. Remember that Australia is a country of immigrants. If you live in big cities, then you will be surrounded by other emigrants, Americans, Canadians, British, etc., and they will also need to be understood. Both types of language are 93-97% similar. So, in general, it does not matter which type to choose. People in both countries communicate without an interpreter, so they understand you in England, America and Australia (they also have their own dialects, they are no less than everyone else). From the experience of philologists and teachers, it is good to teach the classical basis, while at the same time filling it with the most commonly used slang words and phrases.

References:

1. Egorova, O.A. The mystery of the Australian accent / O. A. Egorova // Mir. Language. Man: materials of the international. scientific and practical. conf. - Vladimir: VGGU, 2008. - S. 207-209.
2. Evdokimov, M.S. Handbook of American-British Correspondences / M.S. Evdokimov, G.M. Shleev. - Flint, 2001. - 251 p.
3. Chernov, G.V. American version. English-Russian/Russian-English Dictionary / GV Chernov. - M., 2001. - 1062 p.
4. Cambridge dictionary [Electr. resource]. – Access mode: <https://dictionary.cambridge.org/en/> – Access date: 01/10/2019
5. Ivanova N. S. Competitive strategy of the company. Problems of modern science and education, 2015. No. 2 (42). pp. 99-101.
6. Lashkova G.V., Sisina M.A. How to understand an Australian? On the problem of Australian English. Izv. Sarat. university new ser. Ser. Philology. Journalism, 2008. Vol. 8. Issue. 1. S. 9-12.
7. Moore Bruce Speaking our language: the story of Australian English. South Melbourne: Oxford University Press, 2008. P. 69.

Shoymardonova Mavjuda Komiljonovna
2-son kasb-hunar maktabi informatika va
axborot texnologiyalari fani o'qituvchisi,
Navoiy viloyati Nurota tumani

INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ZAMONAVIY DARS MASHG'ULOTLARINING SAMARALI VOSITASI SIFATIDA

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-4>

ANNOTATSIYA

So'nggi yillarda ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini qo'llash masalalari tez-tez ko'zga tashlanmoqda. Bu nafaqat yangi texnik manbalar, balki o'quv jarayoniga yangicha yondashuvni, yangicha ta'lim shakllari va metodlarini ham talab etadi. Davlat ta'lim standartlari ta'lim jarayonida faollik yondashuvi texnologiyalaridan foydalanishni taqozo etadi. Shuni e'tirof etish kerakki, maqolada yoritilgan veb-kvest texnologiyasi zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitidagi ta'lim muhitiga mos keluvchi eng dolzarb texnologiyalardan biri hisoblanadi. Bunda talabalar internet muhitidan ma'lumot qidiradilar, undan foydalanadilar va o'quv jarayoniga tadbiriq etadilar.

Kalit so'zlar: Innovatsion ta'lim, o'quv jarayoni, loyiha ishi, o'yin texnologiyasi (geymifikatsiya), masofaviy ta'lim, interfaol texnologiyalar, kvest, veb-kvest texnologiyasi, portfolio, code.org.

Шоймардонова Мавжуда Камилджановна

Учитель информатики и информационных технологий ПТУ №2
Нуратинского района Навоийской области

ИННОВАЦИОННЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ СОВРЕМЕННЫХ УРОКОВ

АННОТАЦИЯ

В последние годы всё чаще поднимается вопрос о применении новых информационных технологий в образовании. Это не только новые технические средства, но и новые формы и методы преподавания, новый подход к процессу обучения. Государственные образовательные стандарты требуют использования технологий деятельностного подхода в образовательном процессе. Следует отметить, что технологии веб-квеста особо актуальны на уроках в условиях современного информационного общества, где обучающиеся находят информацию путём поиска в сети Интернет, используют её и применяют в учебном процессе.

Ключевые слова: Инновационное образование, учебный процесс, проектная работа, игровые технологии (геймификация), дистанционное обучение, интерактивные технологии, квест, технология веб-квестов, портфолио, code.org.

Shoymardonova Mavjuda Kamiljonovna

Teacher of computer science and information technology,
vocational school №2, Nurata district, Navoi region

INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES AS AN EFFECTIVE TOOL OF MODERN LESSONS

ABSTRACT

In recent years, the question of the use of new information technologies in education has been increasingly raised. These are not only new technical means, but also new forms and methods of teaching, a new approach to the learning process. State educational standards require the use of activity approach technologies in the educational process. It should be noted that web-quest technologies are particularly relevant in the classroom in the conditions of the modern information society, where students find information by searching the Internet, use it and apply it in the educational process.

Keywords: Innovative education, educational process, project work, game technologies (gamification), distance learning, interactive technologies, quest, web quest technology, portfolio, code.org.

Butun dunyoda axborot texnologiyalari rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari bizga hayotiy va ijtimoiy jarayonlarning tezlashishini ko'rsatmoqda. Bu jarayonlarning jadallashuvini bugungi kundagi ta'lim tizimida ham kuzatish mumkin.

O'quv jarayonlarini "innovatsion ta'lim"ning zamonaviy shakllari yordamida tashkil qilish va boshqarish o'qituvchi-pedagoglarning ilmiy saviyasi, metodologik salohiyatining asosiy mezon hisoblanadi. Xo'sh, zamonga xos bo'lgan "innovatsion ta'lim" deganda qanday ko'rinishdagi metodlar tushuniladi?

"Innovatsion ta'lim" – bu o'z-o'zini rivojlantirishga qodir bo'lgan va jarayonning barcha ishtirokchilarining har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratadigan ta'lim.

Innovatsion ta'lim texnologiyasi – bu bir-biriga o'zaro bog'liq bo'lgan uchta tarkibiy qismdan tarkib topgan metodlar to'plamidir:

- Ta'lim oluvchilarga taqdim etildagan zamonaviy kontent nafaqat fan bilimlarini rivojlantirishni, balki zamonaviy boshqaruv amaliyotiga mos keluvchi kompetensiyalarni rivojlantirishni ham o'z ichiga oladi. Ushbu kontent puxta ishlab chiqilgan bo'lishi va zamonaviy aloqa vositalaridan foydalangan holda uzatiladigan multimedia o'quv materiallari shaklida taqdim etilishi kerak.

- Zamonaviy ta'lim metodlari – o'quvchilarning o'zaro ta'siri va o'quv jarayoniga jalb qilinishga asoslangan kompetensiyalarni rivojlantirishning faol usullari.

- Zamonaviy ta'lim infratuzilmasi – masofaviy ta'lim imkoniyatlaridan samarali foydalanish imkonini beruvchi axborot, texnologik, tashkiliy va kommunikatsiya komponentlarini o'z ichiga oladi.

Zamonaviy pedagogika quyidagi innovatsion pedagogik texnologiyalarni taklif etadi:

1. Loyiha ishi;
2. O'yin texnologiyasi (geymifikatsiya);
3. Masofaviy ta'lim;
4. Interfaol texnologiyalar;
5. Veb-kvest texnologiyasi;
6. Portfolio.

Loyiha ishi – bu talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularni jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradigan faoliyat turi. Loyihaning maqsadi, amalda bo'lgan bilimlarni yangilash va amaliyotda foydalanish, olingan bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirishdan iborat. Ushbu innovatsion yondashuv murakkab fikrlash, tahlil qilish, aloqalarni o'rnatish va yangi g'oyalarni yaratish, dunyoning yaxlit manzarasini ko'rish qobiliyatini shakllantiradi va rivojlantiradi.

O'yin texnologiyasi – bu kompyuter o'yinlari orqali innovatsion ta'limni joriy qilish. Ushbu texnologiyalar bir nechta funktsiyalarni bajaradi: ko'ngilochar, terapevtik, diagnostik, ijtimoiy. O'yin davomida o'quvchilar erkin rivojlanish faoliyati bilan shug'ullanadilar, ular nafaqat natijadan, balki jarayondan ham zavqlanadilar. O'quv jarayonida o'yin texnologiyasi innovatsion texnologiya elementi, darsning bir qismi yoki darsdan tashqari mashg'ulotlar sifatida ishlatiladi. Pedagogik o'yin aniq shakllantirilgan maqsadga ega bo'lib, u o'yinning vazifasi shaklida taqdim etiladi, o'yinning barcha ishtirokchilari oldindan tayyorlangan va e'lon qilingan qoidalarga bo'ysunadilar.

Ta'limda o'yin texnologiyasini qo'llashning zamonaviy shakli sifatida code.org palatformasini e'tirof etish mumkin. Code.org – bu maktablarda kompyuter fanini o'rganishni kengaytirishga qaratilgan notijorat tashkilot. Uning maqsadi barcha maktablardagi har bir o'quvchi kompyuter fanini asosiy ta'limning bir qismi sifatida o'rganish imkoniyatini berish. Tayyorgarlik va ijtimoiy holatning barcha darajasidagi o'quvchilarni qamrab olish – Code.orgning eng muhim vazifasidir. Ahamiyatli jihati shundaki, bugungi kunda code.org platformasini o'zbek tilida ham ishlatish mumkin. 4 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan auditoriyani o'zida qamrab oluvchi platforma IT Park, code.org tashkiloti hamda Dubai Future Foundation hamkorligida tashkil qilinib, mamlakatimiz yoshlari uchun o'zbek tilida talqin qilindi. Va bunday o'zbek tilidagi kontentni ulkan yutuq sifatida tan olish darkor.

Yana axborot texnologiyalari kompetensiyalarini shakllantirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biri bu kvestlar texnologiyasidir.

Kvest texnologiyasi (ing. “quest” – qidiruv) 1995 yilda San-Diyego (AQSh) universiteti professori Berni Dodj tomonidan o'quv jarayonida o'quvchilar internet resurslaridan olingan ma'lumotlardan foydalanadigan qidiruv faoliyatini tashkil etish usuli sifatida ishlab chiqilgan.

Ta'lim veb-kvesti – bu rolli o'yin elementlari bo'lgan muammoli vazifa bo'lib, uni bajarish uchun Internet resurslari talab qilinadi. Ishtirokchilar u yoki bu ta'lim vazifasini bajarish uchun foydalanadigan Internetdagi sayt hioblanadi. Ular alohida muammo, ta'lim olayotgan fani, fanga oid mavzuni tadqiq qilishi mumkin. Bu qamrov fanlararo ham bo'lishi mumkin.

Kvest tarkibi:

– ishtirokchilar rollarining aniq tavsifi, kvestdagi harakatlar rejasi, umuman olganda butun kvest syujeti;

– veb-kvestni topshirishda foydalanish mumkin bo'lgan axborot resurslari (elektron shakldagi manba, tashqi muhit, qog'oz shakl, Internetdagi resurslar, ushbu mavzu bo'yicha sayt nomlari);

– kvestda qo'llanadigan ishtirokchilar rollarining ro'yxati. Har bir rolning o'z maqsad va vazifalari bor;

– kvest ishtirokchilari tomonidan bajarilishi kerak bo'lgan vazifalar bosqichlari;

– kvest ishtirokchilari ishining mezonlari va baholash;

– olingan ma'lumotlar haqidagi mulohazalarini izohlash;

– xulosalar, shuningdek, kvest texnologiyasi bajarilishi jarayanida olingan ma'lumotlarning tushunarli va foydaliligi.

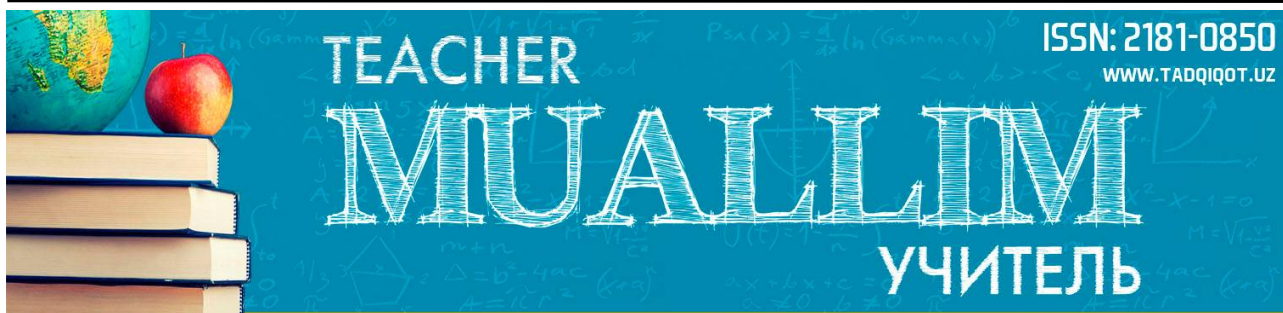
O'quv mashg'ulotlari olib borishning bunday shakli dunyo ta'lim tajribasida hozirgi kungacha eng ommabop hisoblanadi. Ammo u nafaqat tabalardan, balki o'qituvchilardan alohida tayyorgarlikni talab qiladi, chunki veb-saytlarni yoki taqdimotlarni interaktiv ko'rinishda ishlab chiqishda axborot texnologiyalari, bulutli texnologiyalar hamda google ilovalaridan professional foydalana olish ko'nikmalarini talab qiladi.

Shuni xulosa sifatida aytib o'tish joizki, talabalar veb-kvest texnologiyasi orqali, fanga oid yangi ma'lumotlarga ega bo'lishlari, muloqot qilishlari, bilimlarini oshirishlari, zamonaviy axborot jamiyatida o'zlarini ishonchli his qilishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Василенко, А. В. Квест как педагогическая технология. История возникновения квест-технологии // Предметник. Международный педагогический журнал [Электронный ресурс] / https://www.predmetnik.ru/conference_notes/69.

2. Щербина А.Н. Веб-квест – как инновационная технология в системе реализации ФГОС // Электронный научный журнал «Наука и перспективы», №4, 2016 / <https://cyberleninka.ru/article/n/veb-kvest-kak-innovatsionnaya-tehnologiya-v-sisteme-realizatsii-fgos>.
3. Serhat Kurt. WebQuest: An Inquiry-oriented Approach in Learning / <https://educationaltechnology.net/webquest-an-inquiry-oriented-approach-in-learning/> January 27, 2021
4. Современный урок информатики, применение веб-квестов на уроках <https://multiurok.ru/files/sovremennyi-urok-informatiki-primenenie-veb-kvesto.html>
5. Применение веб-квестов при проведении уроков информатики в 8 классе. <https://infourok.ru/primenenie-veb-kvestov-pri-provedenii-urokov-informatiki-v-8-klasse-4518375.html>
6. What is a “Web Quest?”. <https://etc.usf.edu/techease/mac/internet/what-is-a-webquest/>

Gadayeva Dilnoza Ibadullayevna
21-maktab ingliz tili fani o'qituvchisi
Samarqand viloyati Samarqand shahri.

TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-5>

ANNOTATSIYA

Pedagogikada tinglab tushunish-ta'lim jarayoniga yangicha usulda yondashuv hisoblanib, bu usul pedagogik jarayonni texnika imkoniyatlari hamda inson tafakkuri asosida standart holga soladigan va kutilgan natijani beradigan usul hisoblanadi. Ta'lim tizimida tinglab tushunishni rivojlantirish uchun audioyozuvli matnlardan foydalanish samarali hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiya, tinglab tushunish, bog'lanishli nutq, og'zaki qayta hikoyalash, yozma bayon.

Гадаева Дильноза Ибадуллаевна
Школа 21 учитель английского языка
город Самарканд Самаркандской области.

РАЗВИТИЕ НАВЫКА АУДИРОВАНИЯ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

АННОТАЦИЯ

В педагогике аудирование – это новый подход к учебному процессу, метод, стандартизирующий педагогический процесс на основе технических возможностей и мышления человека и дающий ожидаемый результат. В системе образования использование аудиотекстов эффективно для развития восприятия на слух.

Ключевые слова: Педагогическая технология, аудирование, родственная речь, устный пересказ, письменное повествование.

Gadayeva Dilnoza Ibadullayevna
School 21 English teacher
Samarkand city of Samarkand region.

DEVELOPING LISTENING SKILLS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

ABSTRACT

In pedagogy, listening comprehension is a new approach to the educational process, a method that standardizes the pedagogical process on the basis of technical capabilities and human thinking

and gives the expected result. In the education system, the use of audio texts is effective in developing listening comprehension.

Keywords: Pedagogical technology, listening comprehension, related speech, oral retelling, written narration.

Respublikamizning taniqli olimlari ilmiy jihatdan asoslangan, ijtimoiy-pedagogik sharoitiga moslashgan pedagogik texnologiyalarni yaratish hamda ularni ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llashga intilmoqdalar. Bular orasida J.G. Yo'ldoshev, S.A. Usmonov, R.H. Jo'rayev, Q.Y. Yo'ldoshev kabi ta'lim-tarbiya fidoyilarining nomlari alohida e'tiborga molikdir. «Pedagogik texnologiya» tushunchasining mohiyati nimada? «Texnologiya»- yunoncha so'z bo'lib, «techne»-mahorat, san'at, «logos»- tushuncha, o'rganish. demakdir.

Bu tushuncha XX asrda vujudga keldi va dastlab AQShda qo'llana boshladi. Vaqt o'tishi "ta'lim texnologiyasi" o'rniga "dasturlashtirilgan ta'lim" atamasidan foydalanila boshlandi. Shundan so'ng pedagogik texnologiya- loyihalashtirilgan ta'lim va aniq maqsadga qaratilgan o'quv jarayonini ifoda eta boshladi.

Pedagogik texnologiyani o'quv jarayonida qo'llashning zarurligini bunday mamlakatlar ichida birinchilardan bo'lib har tomonlama ilmiy asoslab bergan rossiyalik olim V.P. Bepalkoning fikricha, "Pedagogik texnologiya- o'qituvchining mahoratiga bog'liq bo'lmagan holda pedagogik muvaffaqiyatni kafolatlay oladigan o'quvchi shaxsini shakllantirish jarayonining loyihasidir"-deydi.

O'zbekistonlik metodist B.L. Farberman esa pedagogik texnologiyaga shunday ta'rif beradi: "Pedagogik texnologiya-ta'lim jarayoniga yangicha yondashuv bo'lib, pedagogikada ijtimoiy-muhandislik ongi ifodasidir. U pedagogik jarayonni texnika imkoniyatlari va insonning texnikaviy tafakkuri asosida standart holga soladigan, uning optimal loyihasini tuzib chiqish bilan bog'liq ijtimoiy hodisadir". Tizimli yondashish ta'sirida asta-sekinlik bilan pedagogik texnologiya mazmun-mohiyatiga aniqlik kiritila borildi. Rus olimasi N.F. Talizina esa uning mohiyatini «rejalashtirilgan o'quv maqsadiga erishishning oqilona usullarini aniqlashdir», deb tushuntirdi.

Dars jarayonida tinglab tushunishni rivojlantirish uchun foydalanilayotgan usullar bog'lanishli nutq, yozma bayon, og'zaki qayta hikoyalash va boshqalar.

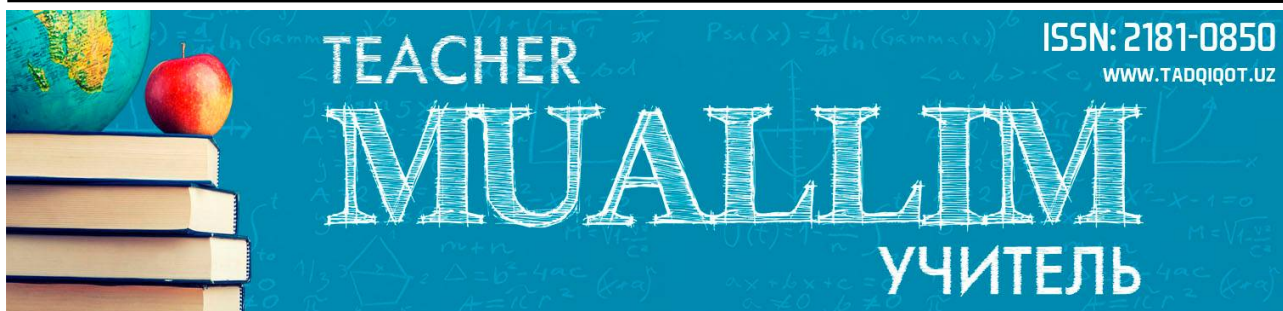
O'quvchi nutqni tinglagan paytda asosiy vazifa: tanish leksik, grammatik, fonetik materiallar asosida o'ziga notanish mazmundagi nutqni tinglab, nutq vaziyatidan foydalanib, yangi ma'lumot olish, notanish mazmunli matnni tushunish vazifasi turadi.

Tinglab tushunishning eng qiyin turi radio va magnitofondan eshitiladigan monologik nutqni tinglab idrok etishdir. Ma'lum mavzu asosida tuzilgan mazmunli, davomli notanish monologik, diologik nutqni idrok etish, talqin qilish, malaka ko'nikmalarini shakllantiriladi, rivojlantiriladi. Tinglab tushuniladigan matnning o'quvchi yoki talabaga tanish bo'lmasligi lozim. O'quvchi yoki talaba matnni tinglab tushunayotganda matnga qarab, uni ko'rib turishi mumkin emas, chunki unda tinglab tushunish jarayoni sodir bo'lmaydi.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda ta'lim jarayonida qo'llash uchun bir qancha tinglab tushunishni rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlari ishlab chiqilgan va ularning barchasidan keng foydalanilmoqda. Dars jarayonidagi tinglangan topshiriqlar orqali o'quvchilar mustaqil mushohada qilishga, o'z fikrlarini bayon qilishga, tinglangan hikoyani qaytadan ijodiy hikoyalash, qisqartirib hikoyalash va saralangan detallarini hikoya qilishga ko'nikma hosil qiladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. H.T. Omonov, N.X. Xo'jayev, S.A. Madyarova, E.U. Eshchonov Pedagogik texnologiyalar va pedagogik. Toshkent, «IQTISOD-MOLIYA», 2009-yil
2. Ona tili o'qitish metodikasi. K. Qosimova va boshqalar. Toshkent, "Nosir" nashriyoti, 2009-yil
3. A.G'ulomov, B. Qobilova. Nutq o'stirish mashg'ulotlari. T.. 1995;
4. B. To'xliyev. Ifodali o'qish. T..2015;
5. Internet google.uz www.ziyo.net

Po`latova Niso
Magistr, Termiz davlat universiteti

O`ZBEK TILI MILLIY KORPUSIDA SINONIM SO`ZLARNI TENGLASH ALGORITMI

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-6>

ANNOTATSIYA

Til ma'naviy merosni saqlash va boyitishning asosiy vositasi, shu bois til millatning borligi hisoblanadi. Tillarni saqlab qolish milliy ma'naviyatni, butun bir millatni saqlab qolish ekanligi ziyolilar tomonidan e'tirof etilmoqda. Zero, asl ma'naviyat faqat milliy shakldagina mavjud bo'ladi. Ma'naviyat asosi va ifodalovchisi til.

Kalit so'zlar: milliy korpus, til, madaniyat, ma'naviyat, siyosat, farmon.

Полатова Нисо

Магистр, Термезский государственный университет

АЛГОРИТМ ПРИРАВНИВАНИЯ СЛОВ-СИНОНИМОВ В НАЦИОНАЛЬНОМ КОРПУСЕ УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКА

АННОТАЦИЯ

Язык – это главное средство сохранения и обогащения духовного наследия, поэтому язык – это бытие нации. Интеллигенция признает, что сохранение языков — это сохранение национальной духовности, сохранение целой нации. Потому что истинная духовность существует только в национальной форме. Основой и выражением духовности является язык.

Ключевые слова: национальный корпус, язык, культура, духовность, политика, декрет.

Po`latova Niso

Master, Termez State University

ALGORITHM FOR EQUALIZATION OF SYNONYMOUS WORDS IN THE NATIONAL CORPUS OF UZBEK LANGUAGE

ABSTRACT

Language is the main means of preserving and enriching the spiritual heritage, so language is the existence of the nation. It is recognized by intellectuals that the preservation of languages is the preservation of national spirituality, the preservation of an entire nation. Because true spirituality exists only in the national form. The basis and expression of spirituality is language.

Keywords: national corps, language, culture, spirituality, politics, decree.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi "Mamlakatimizda o'zbek tilini yanada rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni bilan tasdiqlangan "2020–2030-yillarda o'zbek tilini rivojlantirish va til siyosatini takomillashtirish

konsepsiyasi”da belgilangan davlat tilining zamonaviy axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalariga faol integratsiyalashuvini ta’minlash ustuvor yo’nalishidagi o‘zbek tiliga oid barcha ilmiy, nazariy va amaliy ma’lumotlarni o‘zida jamlagan elektron ko‘rinishdagi o‘zbek tili milliy korpusini yaratish va o‘zbek tilini internet jahon axborot tarmog‘ida ommalashtirish, unda munosib o‘rin egallashini ta’minlash vazifalarining ko‘rsatib berilishi biz mutaxassislariga katta mas’uliyat yukladi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari tilning funksional imkoniyatlaridan foydalanish borasida benihoya imkoniyatlar eshigini ochdi. Kompyuter tarjimai, avtomatik tahrir va tahlil, yozma matnni ovozashtiruvchi nutq sintezatorlari, og‘zaki nutqni yozma matnga aylantiruvchi nutqni tanish dasturlari, elektron lug‘atlar, lingvistik mobil ilovalar, tezaurus(til xazinas)lar va til ontologiyasi fikrimizning dalilidir. Ayniqsa, zamonaviy elektron lug‘atlar tuzish va undan foydalanish madaniyatini shakllantirish til imkoniyatini egallashda samarador ekanligi o‘z isbotini topgan. Xususan, tilning imkoniyatini namoyon qilish va egallash borasida dunyo miqyosida tez sur‘atlarda yaratilayotgan til korpuslarining roli beqiyos.

Til korpuslari — til bo‘yicha tadqiqot va amaliy topshiriqlar yechimi uchun zarur ish quroli. U oddiy elektron kutubxonadan farqlanadi. Elektron kutubxonaning maqsadi — xalqning ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy, iqtisodiy hayotini aks ettiruvchi badiiy va publitsistik asarlarni nisbatan to‘liq qamrab olish. Elektron kutubxona matnlari til nuqtayi nazaridan ishlov berilmaganligi sababli tadqiqotlar uchun noqulaylik tug‘diradi. Chunki elektron kutubxona ilmiy tadqiqot materiali bazasini tayyorlash maqsadida tuzilmaydi, balki milliy-ma’naviy merosni to‘plashni maqsad qilgan bo‘ladi. Til korpusi esa elektron kutubxonadan farqli o‘laroq, tilni o‘rganish va tadqiq qilish uchun foydali va qiziqarli matnlarni to‘plashni nazarda tutadi.

Milliy til korpusi — til birliklarining xususiyatlarini aniqlash maqsadida elektron qidiruv imkoniyati mavjud tizim, tabiiy tilning raqamlashgan yozma va og‘zaki matnlar jamlanmasi. Milliy korpus — til birligining o‘zgarishi, eskirishi, yangilarining paydo bo‘lishi, ma’nosining kengayishi va torayishi, yangi iboralarning paydo bo‘lishini kuzatish, an’anaviy va zamonaviy lug‘atlar tuzishda keng imkoniyatli dasturlashtirilgan tizim. Korpusdagi milliy so‘zi nafaqat tilning, balki korpus tuzilishi va tarkibining ham o‘ziga xosligini anglatadi. Milliy korpusning boshqa tur til korpuslaridan farqi ta’limiy korpus, mualliflik korpusi, poetik matnlar korpusi, ilmiy va rasmiy matnlar korpusi, og‘zaki matnlar, badiiy matnlar va gazetalar hamda dialektlar korpusi kabi ichki korpuslarni o‘z tarkibiga qamrab olganligi bilan belgilanadi.

Undan lingvistlar, leksikograflar, kompyuter lingvistlari, dasturchilar, muharrirlar, tarjimonlar, jurnalistlar, noshirlar, olimlar, o‘qituvchilar, ta’lim oluvchilar va boshqa har qanday soha mutaxassisi keng foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Korpusiz na nazariy, na amaliy filologiya taraqqiy etadi.

Foydalanishda deyarli kasbiy tabaqalanishga yo‘l qo‘ymaydigan til korpuslari barcha fan-soha vakillarini birday qiziqtirishi tabiiy. Ayniqsa, ona tili va chet tillarini o‘qitish va o‘rganish borasida korpuslarning ahamiyati beqiyos. Bugungi kunda dunyo miqyosida til o‘rgatish tizimi korpuslarga yo‘naltirilayotganligi ham fikrimizning dalili. Shuning uchun ham ta’lim korpusi, sheva matnlari korpusi, mualliflik korpusi, poetik matnlar korpusi, og‘zaki, ilmiy, rasmiy matnlar korpusi, gazeta matnlari korpusi kabi qator mikrokorpuslarning tuzilayotganligi ahamiyatli.

— Bu borada ancha ishlar qilinayotganligidan xabarimiz bor. Ommaviy axborot vositalari, internet saytlari, ijtimoiy tarmoqlarda ham xabarlar berib borilmoqda. Botir aka, korpusning dasturiy tomoni mas’uliyati Sizning jamoangiz zimmasida. Albatta, bu katta kuchni talab qiladi. Shu kungacha bu borada qancha ko‘lamdagi ishlar amalga oshirildi?

Ko‘p yillik talab va ehtiyoj asosida ona tilimizni avaylab-asrash, boyitish, undan amaliy foydalanish samaradorligini oshirish maqsadida Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universitetida fidoyi olimlar tashabbusi bilan o‘zbek tili milliy korpusining yaratilishiga erishildi. Bu borada universitetimiz rektori Shuhrat Sirojiddinovning qo‘llab-quvvatlashlari, ijodiy sharoit va texnik imkoniyatlar eshigini ochib bergani e’tirofga loyiq. Shu o‘rinda, “O‘zbek tilining ta’limiy korpusini yaratish” amaliy loyihasi zamirida ta’lim korpusining yaratilishi ham ta’lim fidoyilari uchun benazir imkoniyat eshigini ochadi. O‘zbek milliy korpusini yaratish maqsadida shu kunga qadar 10 ga yaqin ilmiy ish himoyasi amalga oshirildi. Bugungi kunda bu borada kompyuter

va korpus tilshunosligi va amaliy tilshunosligi sohalarini rivojlantirish, milliy korpus va boshqa tur til korpuslarini yaratish maqsadida magistrlik dissertatsiyalari, fan nomzodi va fan doktorligi bo'yicha ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda. Toma-toma ko'l bo'lur deganlaridek, bugun ushbu tadqiqotlarning amaliy natijasi sifatida milliy korpus yuzaga keldi. Ushbu mas'uliyatli va sermashaqqat jarayonda ToshDO'TAU, BuxDU, QarDU, TerDU, NavDPI kabi oliy ta'lim muassasalaridagi 100 ga yaqin mutaxassislarning birdam mehnat qilganligini alohida ta'kidlash joiz. Bugun ToshDO'TAU mutaxassislarni birlashtira oldi, ularni bir maqsad yo'lida jamladi. Ta'limiy korpus ona tili hamda xorijiy tilni o'rganishda birdek ahamiyatli. Tilni o'rgatishda lug'at boyligining ulkanligini ko'rsata olish, so'zning qo'llanish imkoniyatini u yoki bu grammatik qurilma orqali tushuntirish uchun misollar massivini ko'rsatishda korpus juda qo'l keladi. Til ta'limi uchun muhim bo'lgan misolning doimiy yangilanib borishi, buni aks ettirib turish xususiyati hamda imkoniyati faqat korpusda mavjud. O'qituvchi yangi, ishonarli, cheksiz hamda xilma-xil misollarni shu yerdan topa oladi, topshiriq, mashqlarni belgilashda qiynalmaydi, bir necha daqiqada mavzu bo'yicha yangi-yangi misollardan iborat topshiriqlarni tayyorlay oladi.

Til birligini qidirish kerak bo'lsa, bunday dasturiy ta'minot, ya'ni korpus tadqiqotchi yoki foydalanuvchiga juda katta yordam beradi. Ilgari tadqiqotchi o'z ishi uchun misolni topish, ularni kartotekaga ko'chirish (kompyuter texnologiyalari rivojlanishidan oldingi davrda)ga oylab, ba'zan yillab vaqt sarflagan bo'lsa, bugun dunyo til korpuslari yordamida sanoqli daqiqada yuzlab misol topishga, tahliliy natijalarni olishga va ular ustida ishlash imkoniga ega bo'ldi. Maxsus qidiruv tizimi korpusdan ma'lumot olishga mo'ljallangan bir qancha dasturdan iborat, u statistik axborot va qidiruv natijasini foydalanuvchiga qulay shaklda taqdim eta oladi. Tilda qanday jarayon kechayotganligini aniq tasavvur qilish uchun korpus qamrovini yanada kengaytirish, nafaqat yozma nutq, balki og'zaki nutq materialidan ham foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday korpus yordamida taraqqiyot natijasida tilda sodir bo'lgan va kutilayotgan o'zgarish haqida aniq xulosa chiqarish mumkin. Tilshunoslikka oid tadqiqotda fakt bilan ish ko'riladigan hollarda material yig'ilishi, sistemaga solinishi lozim. Bunday katta hajmli ishni bajarishda korpus vaqt va mehnatni tejaydigan ish quroli vazifasini bajaradi. U texnik jarayonni tezlashtiruvchi vosita bo'libgina qolmay, muayyan tilning zamonaviy shakliga xos axborot tizimi ham bo'lib, kutilmagan savolga javob bera oladigan, til hodisasi bilan shug'ullanadigan soha oldiga avval ko'rilmagan dolzarb muammolarni qo'ya oladigan tizim.

Korpuslar turli maqsadlarda turli sohalar uchun tuzilishi mumkin. Jumladan, og'zaki yoki yozma matnlar, bir tilli yoki ko'p tilli, uslubiga ko'ra badiiy, publitsistik, folklor, bazasi o'zgaruvchan yoki o'zgarmas,

— Milliy korpuslar mushtarak va xususiy belgilarga ega. O'zbek tilining korpusi ham milliy shart-sharoitlardan kelib chiqadigan xususiyatlarga ega bo'lishi kerak edi. Korpusni yaratish konsepsiyasida bu puxta ishlab chiqildi va rejalashtirildi. O'zbek tili milliy korpusining tuzilishi va tarkibi O'zbek tili milliy korpusi korpus interfeysi, qidiruv tizimi, 75 mln.ga yaqin so'z-shakl, 1 mlndan ortiq matnlar bazasi va 15 elektron lug'at manbasidan iborat. Shuningdek, o'zbek tili milliy korpusi saytning birinchi sahifasida korpus va uning tuzuvchilari haqida asosiy ma'lumot, o'ng tomondagi menyuda istalgan sahifaga o'tish imkoniyati mavjud. Korpus menyusi to'rt qismdan iborat. Bosh sahifa, saytning qidiruv oynasi, matn haqida unga biriktirilgan qo'shimcha ma'lumot ilovasi, qidiruv uchun til birliklariga izoh yozish parametrlari, elektron leksikografik manbalar tavsifi, oxirgi blok korpus tuzuvchilari jamoasi, foydalanilgan dastur, matnlarning mualliflik huquqi haqida to'liq ma'lumotlar bazasidan tashkil topdi. Korpus bo'yicha qidiruv foydalanuvchiga quyidagilarni aniqlash imkonini beradi:

- 1) muayyan so'zning barcha shakllari misollar massivi bilan;
- 2) misollarning qaysi manbadan olinganligini ko'rish;
- 3) so'zning filologik lug'atlardagi mohiyati va izohini;
- 4) qidiruvga berilgan so'z bilan uning o'ng va chap tomonidan birikish imkoniyatiga ega so'zlar ro'yxatini;
- 5) u yoki bu muallifning ayni so'zdan foydalanish chastotasi yoki statistikasini
- 6) so'zning o'z va ko'chma ma'nolarini

7) soʻz qoʻllanishining yashirin modeli (imkoniyati)ni;

8) til taraqqiyotining turli davrida qoʻllanish holatini.

Lugʻatlarni tuzish uchun korpus katta hajmli manba vazifasini oʻtaydi. Vaqt oʻtishi bilan korpus kuchli informatsion resursga aylanadi. Korpus asosida kompyuter yordamida lugʻatlar avvalgiga nisbatan tezlik bilan tuziladi va qayta ishlanadi. Shu yoʻl bilan ish boshlanishidan tugash jarayonigacha (nashrgacha) tilni aks ettirib turadi, lugʻat maqolasi “eskirish”ga ulgurmaydi. Tilning zamonaviy holatini aks ettiruvchi korpus turli davrlarda yashab ijod etgan ijodkorlarning mualliflik korpuslari uchun asos boʻlib xizmat qiladi. Soʻzning qoʻllanish davri va chastotasini aniqlab berishi bilan korpusning soʻzshunoslik sohasidagi ahamiyati namoyon boʻladi. Korpus lingvistikasining keyingi taraqqiyot bosqichida statistik tadqiq metodi kompyuter tarjimasini, nutqni sintezlash va tanish, orfografik tekshiruv kabi lingvistik amallarni bajarishda qoʻl kela boshladi. Rus va Yevropa tilshunosligida til boʻyicha qilinadigan barcha tadqiqotlarning korpusga asoslanishi odatiy holga aylangan va hatto baʼzi tadqiqotlarda majburiy ham sanaladi. Til oʻrganayotgan oʻquvchi yoki uning biror jihatini tadqiq etayotgan kishining bugungi kunda lugʻatga boʻlgan ehtiyoji korpusga koʻchishi shubhasiz.

Terminologiya sohasini rivojlantirishda, bazadagi millionlab turli sohalarga oid matnlardan muayyan soha terminologiyasi shakllantiriladi.

Masalan, ingliz < lotin tillaridan oʻzlashgan injiniring atamasining bank-moliya, qurilish, axborot texnologiyalari, xalqaro munosabatlardagi tushunchalarini birgina korpusga qidiruv berish natijasida aniqlash mumkin boʻladi. Gap qurilishini oʻrganishdagi ahamiyati tilning jonli qurilishini, soʻzlarning oʻzaro birikish imkoniyatini tahlil qila olishida koʻrinadi. Anʼanaviy tilshunoslikdagi misolni olishda badiiy asar tiliga tayanish tajribasidan koʻra korpusga tayanish misolning bugungi kun uchun ham ishonarliligini taʼminlaydi.

Tarjima dasturlarini yaratishda parallel korpuslar katta ahamiyatga ega. Ikki yoki koʻp tillardagi matnlarning parallel tarjima bazasi yordamida tarjimon lugʻatlari, avtomatik tarjima dasturlarining lingvistik bazalarini shakllantirishda yirik resurs vazifasini bajaradi.

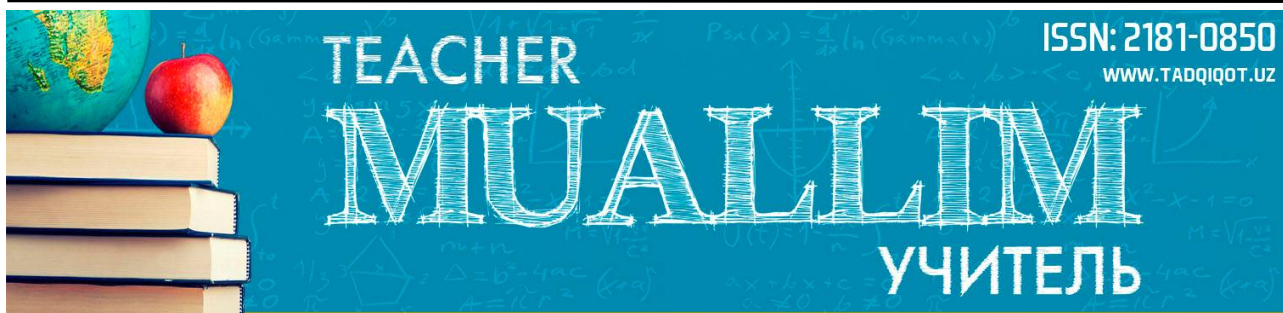
Uslubiyatni oʻrganishda matnning uslubiy oʻziga xosligini tahlil etishda ham korpusga tayanish mumkin. Bu amaliyotni bajarishda matnlarning statistik holati tahlili(matndagi jumlaning uzunligi, bir soʻzning boshqa soʻz bilan birikish holatining doimiy yoki noodatiyligi)ni aniqlashtiradi. Bunday usulda korpus yordamida yozma nutq bilan birga ogʻzaki nutqni ham oʻrganish mumkin boʻladi. Masalan, rasmiy ish qogʻozlari matnida shartnoma boʻyicha talablar shakli maʼqulmi yoki shartnoma talablari konstruksiyasi toʻgʻrimi? Korpus bu tarzda berilgan savolga javob sifatida sanoqli daqiqalarda qaysi shakl koʻproq qoʻllanishini aniqlab beradi va biz rasmiy matnda mazkur birikmaning toʻgʻri ifodasini yozaveramiz. Taʼkidlash joizki, aynan hozirgi adabiy til uslubini shakllantirish uchun ham mutaxassisga zamonaviy matnlar majmuasi zarur boʻladi.

Korpus bu — lingvodidaktika, u ona tili va xorijiy tilni oʻrganishda birdek ahamiyatli. Bazaning jonli nutq, zamonaviy OAV materiali, badiiy adabiyot soʻzligi, mumtoz nasr namunasi, turli mavzu va janrdagi matnlar bilan doimiy boyitilishi natijasida korpus taʼlimda yoʻnaltirib oʻqitish imkoniyatini ham ochadi. Koʻpincha qayta-qayta nashr etilgan darslikda misollar eskiligicha qolib ketadi va axborot bilan shiddatli yangilanib borayotgan bugungi kun uchun mavzu eskiradi, oʻquvchi bilimni davr bilan hamohang oʻzlashtirmaydi. Oʻquvchida korpusdan unumli foydalanish koʻnikmasi shakllantirilsa, u oʻz nutqida yoʻl qoʻyilayotgan xatolar va gʻaliz ifodalarni bartaraf eta oladi. Til korpusiga eng koʻp ehtiyoj sezuvchi mutaxassis – bu filologik dasturlar uchun lingvistik taʼminotni yaratish uchun matnni avtomatik qayta ishlaydigan dasturchidir. Chunki u tabiiy til bilan ish koʻradi hamda ushbu tilda yozilgan barcha matnlar strukturasi mukammalroq “tushunishi”, his etishi lozim boʻladi. Til korpusiga ehtiyoj sezadigan mutaxassislardan yana biri – kundalik ish jarayonida yozma va ogʻzaki nutq jozibasiga tez-tez murojaat etuvchilar: gazeta va jurnal muharriri, jurnalist, radio va televideniye xodimlari. Chunki bu mutaxassislar maʼlum bir soʻz, ibora yoki gapning qoʻllanish holati, darajasi, kim, qachon ilk marta bu gapni qoʻllaganligi, qanday uslub uchun xoslanishini bilishga grammatika bilan shugʻullanuvchi olimdan koʻra koʻproq ehtiyoj sezadi. Korpusdan tashqari hech qanday axborot banki bu kabi savollarga zudlik bilan javob berishi mumkin emas. Shuning uchun korpuslar jurnalist, muxbir, muharrir, oʻqituvchi hamda dasturchi uchun maxsus yaratilgan,

deyish mumkin. Til ta'limi hayotdan uzilib qolmasligi uchun muntazam ravishda matnlar bazasi yangilanib boriladigan korpusga tayanish maqsadga muvofiq bo'ladi. Milliy til korpusi — Ona tilimizning jahonga yuz tutishiga erishish, milliy ma'naviyatni takomillashtirish va yuksaltirishning ham asosiy vositalaridan biri.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. www.ziyonet.uz
2. www.uzbekphilology.uz
3. Ma`rifat gazetasi davra suhbati, Husan Nishonov, 15.08.2021
4. Alekseeva, M. V (2001). Scientific text as polylogue (Monograph). Moscow: Signal.
5. Alkebayeva, D.A. (2014). Pragma-stylistics of the Kazakh language. Almaty: Kazakh University Baranov, A.N., Kazakevich, E. G. (1991).
6. Parliamentary debates: traditions and innovations, Modern political language (from ritual to metaphor (pp.63-70). Moscow: Znanie. \
7. Political discourse as subject of political philology, Political science. Political discourse: History and modern researches (pp.32-43). Moscow: INION of the Russian Academy of Sciences.

Sattorova Barno
Teacher, Termez State University

THE ROLE OF LITERATURE IN LANGUAGE LESSONS

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-7>

ABSTRACT

The English language teaching tradition has been subject to tremendous change, especially throughout the twentieth century. Perhaps more than any other discipline, this tradition has been practiced, in various adaptations, in language classrooms all around the world for centuries.

Keywords. Literature, speaking, teaching, crucial, Extensive, beneficial complement, colorful.

Сатторова Барно

Преподаватель, Термезский государственный университет

РОЛЬ ЛИТЕРАТУРЫ НА УРОКАХ ЯЗЫКА

АННОТАЦИЯ

Традиция преподавания английского языка претерпела огромные изменения, особенно на протяжении двадцатого века. Возможно, больше, чем любая другая дисциплина, эта традиция практиковалась в различных вариантах адаптации в языковых классах по всему миру на протяжении веков.

Ключевые слова. Литература, разговорная, учебная, решающая, Обширная, выгодно дополняющая, красочная.

Sattorova Barno

O'qituvchi, Termiz davlat universiteti

TIL DARSLARIDA ADABIYOTNING O'RNI

ANNOTATSIYA

Ingliz tilini o'qitish an'analari, ayniqsa, yigirmanchi asr davomida juda katta o'zgarishlarga duch keldi. Ehtimol, har qanday intizomga qaraganda bu an'ana asrlar davomida butun dunyo bo'ylab turli sinflarda, turli xil moslashuvlarda qo'llanilgan.

Kalit so'zlar: Adabiyot, so'zlashuv, tarbiyaviy, hal qiluvchi, Keng ko'lamlı, foydali to'ldiruvchi, rang-barang.

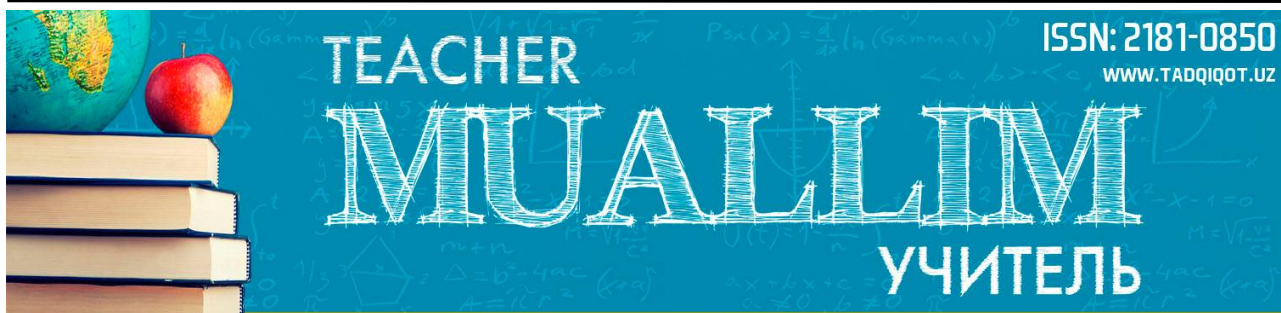
Today, learning foreign languages is one of the most important issues in our country. Many of our young people are focused on learning English. Because English is the language of today's society, it is impossible to get a good job without knowing it, to go on a trip and communicate without it for its role in the world. This language deserves special respect in each country. By studying it carefully, people will discover a new technological world for themselves and have a lot of interesting

information about this world. At the present stage of the development of pedagogical science, the search for the most effective methods of teaching a foreign language acquires special relevance. The success of the implementation of the learning process largely depends on the use of authentic literature as teaching materials, which fully reflects the language of the speakers and their mentality. Thanks to such materials, students are immersed in the language environment, which facilitates the assimilation of both vocabulary and grammar. Reading authentic literature has a crucial role in teaching foreign languages. Extensive reading imports changes in ordinary classroom activities provided by coursebooks and syllabus. According to Collie and Slater, four main reasons make a language teacher use literature in the classroom. These are valuable, authentic material, cultural enrichment, language enrichment and personal involvement. [1] Teachers should keep in mind that literature is authentic material. Most works of literature were not created for the purpose of teaching a language. Despite this fact, samples of language in real-life contexts (i.e., travel timetables, city plans, forms, advertisements, newspaper or magazine articles) are included in the current school curriculum. Using such samples, learners are exposed to topical language usage in real life. It is good but is not enough for successful mastering language; literature should act as a beneficial complement to such materials. While reading, pupils deal with language intended for native speakers. They become familiar with many different linguistic forms, communicative functions and meanings. Moreover, literature informs pupils how communication takes place in the target country. Though the world of a novel, play, or short story is imaginary, it presents a full and colorful setting in which characters from many social/regional backgrounds can be described. [2] A reader can discover the way people in the target country see the world outside (i.e., their thoughts, feelings, customs, traditions, possessions; what they buy, believe in, fear, enjoy; how they speak and behave in different settings. This colorful created world can quickly help the learner shape a whole society through literature. Literature helps develop the foreign learner's understanding of the country whose language is being learned. Literature provides learners with a wide range of individual lexical or syntactic items. Through reading, pupils become familiar with many features of the written language. The syntax and discourse functions of sentences, the variety of possible structures, and the different ways of connecting ideas, which develop and enrich their writing skills, can be observed by learners. It gives pupils the potential to improve their writing. The syntactic structure of a foreign language can be understood from literary text much easier. This is the main difference between the literary language and the spoken one. By getting to know the formation of paragraphs and chapters and the specific functions of the sentences, learners will acquire eloquence; improve their writing and speaking skills.[3] Students will expand their vocabulary while working with authentic foreign text. They will have to look up new words in the dictionary and new words will awake some cultural references. That is to say, that while reading a text, learners face some cultural aspects of the time and place they are reading about, will learn some peculiarities about history and culture, will get the awareness of traditions and habits of that time.

References:

1. Allen, V. F. (1983). *Techniques in Teaching Vocabulary*. Oxford: Oxford University Press
2. Allwright, R. (1979). *Language learning through communication practice*.
3. In: Brumfit, C.J. and Johnson, K. (eds.) *The Communicative Approach to Language Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
4. Barnett, A. M. (1989).
5. Brown, R., Waring, R. and Donkaewbua, S. (2008). Incidental vocabulary acquisition from reading, reading-while-listening, and listening to stories. *Reading in a Foreign Language*, 20, 2, 136-163.
6. Alekseeva, M. V (2001). *Scientific text as polylogue (Monograph)*. Moscow: Signal.
7. Alkebayeva, D.A. (2014). *Pragma-stylistics of the Kazakh language*. Almaty: Kazakh University Baranov, A.N., Kazakevich, E. G. (1991).
8. Parliamentary debates: traditions and innovations, *Modern political language (from ritual to metaphor (pp.63-70)*. Moscow: Znanie. \

7. Political discourse as subject of political philology, Political science. Political discourse: History and modern researches (pp.32-43). Moscow: INION of the Russian Academy of Sciences.

Boltayeva Zulayho Asadovna
 21- umumiy o'rta talim maktabi
 Tasviriy san'at fani o'qituvchisi
 Samarqand viloyati samarqand Shahar

TASVURIY SAN'AT MASHG'ULOTLARIDA INNOVATSION USULLARDAN FOYDALANISH

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-8>

ANNOTATSIYA

Tasviriy san'at mashg'ulotlarida yangi innovatsion texnologiyalardan foydalanish ta'lim jarayonida innovatsion iqtisodiyotni yaratish uchun zarur bo'lgan kasblarni egallashga zamin yaratadi. Fanlar integratsiyasi kesishmasida muammolar yechimini yangicha yo'llarni ko'rsatib berishga yordam beradi. Aynan ana shunday innovatsion texnologiyalardan dars mashg'ulotlarida foydalanish o'quvchilarning motivatsiyasini ko'taradi va tasavvuri kengayadi.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiya, bilim, malaka, ko'nikma, tasviriy san'at, pop-art, op-art, tashizm, kinetik, ball-art

Болтаева Зулайхо Асадовна

21-я общеобразовательная средняя школа
 Учитель изобразительного искусства
 Самаркандская область город Самарканд

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ НА ЗАНЯТИЯХ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНЫМ ИСКУССТВОМ

АННОТАЦИЯ

Использование новых инновационных технологий в обучении изобразительному искусству обеспечивает основу для приобретения профессий, необходимых для создания инновационной экономики в образовательном процессе. Он помогает показать новые пути решения проблем на стыке интеграции науки. Использование таких инновационных технологий на уроках повышает мотивацию и расширяет воображение учащихся.

Ключевые слова: инновационные технологии, знания, навыки, умения, изобразительное искусство, поп-арт, оп-арт, транспорт, кинетика, бальный арт

Boltayeva Zulayho Asadovna
 21st General Secondary
 School Fine arts teacher
 Samarkand region Samarkand city

USE OF INNOVATIVE METHODS IN FINE ARTS CLASSES

ABSTRACT

The use of new innovative technologies in the teaching of fine arts provides the basis for acquiring the professions necessary for the creation of an innovative economy in the educational process. It helps to show new ways to solve problems at the intersection of science integration. The use of such innovative technologies in the classroom increases the motivation and broadens the imagination of students.

Keywords: innovative technology, knowledge, skills, abilities, fine arts, pop art, op-art, transportation, kinetics, ball-art.

Tasviriy sanat darslarida o'quvchilar borliqni va san'atni estetik idrok qilish yo'llarini o'zlashtiradi. Bu fan orqali o'quvchilarning fikrlash qobiliyati, ko'rish xotirasi, ijodiy tafakkuri, badiiy didi, estetik hissiyotlari rivojlanib boradi. Bu maqsadlarga to'laqonli erishishda o'qituvchining darsga yondashuvi va mahorati muhim o'rin egallaydi. Chunki tasviriy faoliyat jarayonida shakllanadigan bilim malaka va ko'nikmalar asosida dars jarayoni amalga oshiriladi. Tasviriy san'at fanining maqsad va vazifalaridan kelib chiqib o'quvchilarni ijodkor, komil va mustaqil fikrga ega bo'lgan insonlar bo'lib shakllanishiga yordam beradigan, nafas tarbiyasini qalbiga singdiradigan fanning ta'limiy, tarbiyaviy ahamiyatini oshirishga yordam beradi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning muhim xususiyatlaridan biri bu ta'lim oluvchilarni o'qitish emas ularni mustaqil bilim va malakalarini egallashga o'rgatishdir. San'atda XX asrning ikkinchi yarmida yangi yo'nalishlar paydo bo'ldi. Jumladan, Pop art, Op art, Tashizm, kinetik, Ball-art san'at turlari.

Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarni egallashimiz zarur. Aynan yangi innovatsion texnologiyalardan dars mashg'ulotlarida qo'llanish o'quvchilarning motivatsiyasini ko'taradi va tasavvurini kengaytiradi va kreativ yondashuvi shakllanadi. Unda yangi g'oyalarni ishlab chiqarish, ijodkorlik, tashabbuskorlik shakllanadi. Dars mavzusiga oid multimedia animatsiya grafika deya film va videofilmlar dan foydalanish dars jarayonini yanada qiziqarli bo'lishiga ko'mak beradi.

Ma'lumki ta'lim bu o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorligida faoliyat turi bo'lib, dars orqali o'qituvchi o'z bilimi ko'nikma va malakalarini mashg'ulotlar vositasida o'quvchilarga yetkaziladi. Zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida dars jarayonini tashkil etishda o'qituvchi dastlab: darsning maqsadi, maqsadga erishish yo'llari, o'quv materiallarni taqdim etish usullari, o'qitish metodlari, o'quv topshiriqlarning turlari, muhokamalar uchun savollar, munozara, o'zaro aloqa usullari va kommunikatsiya singari omillarni aniqlab olish lozim bo'ladi.

O'qituvchi zamonaviy kompyuter texnologiya innovatsiya usullardan foydalanish namoyish qilishini qiyin yoki murakkab bo'lgan jarayonlarni modullashtirish va ko'rish imkoniyatini beradi.

Hozirda interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llash an'anaviy ta'limdagi o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatish emas, balki zamonaviy texnologiyalardan foydalanib, ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish, fikrlash, tahlil qilish hatto o'zlari umumiy xulosalarni chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda o'quvchilarning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik vazifasini bajaradi. Xususan o'tilgan mavzuni mustahkamlash qismida "Zinama-zina", "FSMU" tushunchalar tahlili yangi mavzuni tushuntirishda esa "Charxpalak", "Tarmoqlash", "San" texnologiyasi mustaqil ish berilganda "Rezyume", "San" texnologiyasi darsni yakunlash bosqichida "Yelpig'ich" texnologiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq. Tasviriy san'at darslarini qiziqarli mazmunli olib borish uchun o'qituvchi slaydlar va ko'rgazmalardan ham unumli foydalanishi zarur. Jumladan rangtasvir va grafikada manzara ishlash mavzusini tushuntirishda o'qituvchi o'zbek va chet ellik rassomlarning manzara janrida ishlagan asarlarini namuna sifatida ekranda ko'rsatishi mumkin.

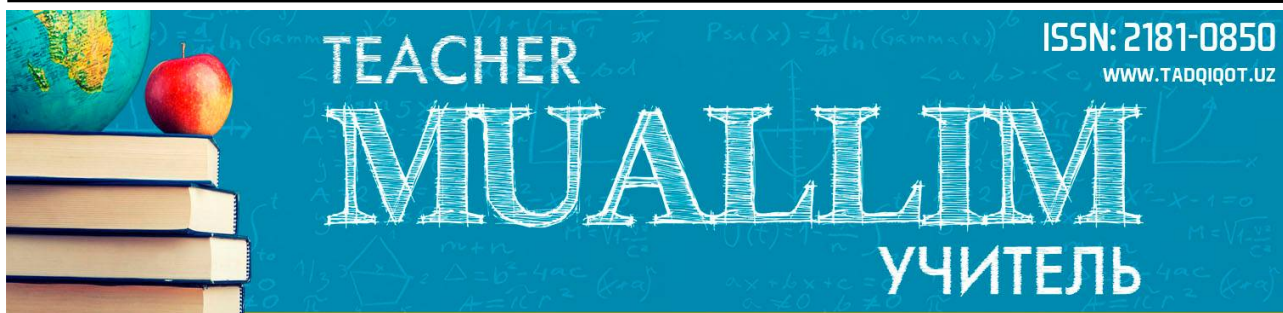
Bu esa o'quvchilarni ko'rgan narsalarini hayot bilan bog'lashi hamda darsga qiziqishini oshiradi mustaqil ijodiy fikrlashi yanada rivojlanadi. Tasviriy san'at mashg'ulotlarida STEAM tabiiy fanlar, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika fanlarini uyg'unlikda o'qitish usullarini o'tish

juda yaxshi samara beradi. STEAM texnologiyasi bilimlarni alohida emas o‘zaro mutanosib holda olib borishni ta’minlab beradi. O‘quvchi o‘zida nostandart fikrlash muammoga bir necha yechim topish va ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantiradi. O‘quvchilar kundalik hayotlarida duch keladigan qiyinchiliklarni yengishda zarur bo‘ladigan tanqidiy tafakkur va muammolarni yechish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, o‘quvchilar tez yuradigan mashina modelini yig‘adilar so‘ngra uni sinovdan o‘tkazadilar birinchi sinovdan so‘ng kutilgan natijaga erishilmasa uning sabablari haqida o‘ylaydilar va topadilar. Har bir sinovdan so‘ng ular kamchiliklarni bartaraf etib boradilar. O‘quvchilar ko‘prik qurish, mashina va samolyot modelini ishga tushirishda har safar maqsadiga yaqinlasha boradilar oxirida barcha muammolarni o‘z kuchlari bilan yengib maqsadiga erishadilar.

Xulosa qilib aytganda, an’anaviy o‘qitish usullari bilan taqqoslaganda o‘rta maktabdagi STEAM yondashuv va innovatsion texnologiyalar o‘quvchilarni tajribalar o‘tkazishiga, modellar tuzishga, mustaqil ravishda ijod qilishga, musiqa va filmlar yaratishga, fikrlarini hayot haqiqatiga aylantirishga va yakuniy mashg‘ulotlarni yaratishga undaydi. Ushbu ta’lim yondashuvlari o‘quvchilarni birlashtiradi. Ta’lim jarayonida STEAM ta’lim tizimini qo‘llash natijasida kelajakda innovatsion iqtisodiyotni yaratish uchun zarur bo‘lgan kasblarni egallashga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Abdurasulov S. Tasviriy san’at o‘qitish metodikasi -T.; “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2012
2. Kuziyev T., Egamov A., Qanoatov T., Norqobilov A. Rangtasvir 5- 9-sinf “San’at jurnali” nashriyoti, T., 2004
3. “Maktabda tasviriy san’at o‘qitish metodikasi” -T.; “Fan”, 2004
4. Ishmuhamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta’lim samaradorligini oshirish yo‘llari. T.; “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2008
5. Oripov B. Tasviriy san’at va uni o‘qitish metodikasi- T.; “Ilm-ziyo”, 2006.

Ibragimova Gulsum

Samarqand davlat universiteti Filologiya fakulteti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi
2-bosqich magistranti

NUROTA TUMANI O‘ZBEK SHEVALARIDA SINONIM SO‘ZLARNING QO‘LLANILISHI

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-9>

ANNOTATSIYA.

Ushbu maqolada o‘zbek shevashunosligi sohasida olib borilgan tadqiqot ishlaridan namunalar, erishilgan ilmiy yutuqlar, sheva leksikasiga oid o‘rganilgan lug‘atlardan namunalar ham qayd etildi. Taqdim etilayotgan mazkur ishda Navoiy viloyatining Nurota tumani va ushbu tumanga tutash tumanlar o‘zbek shevalarida uchraydigan sinonim so‘zlar, o‘zbek adabiy tilida uchramaydigan ayrim so‘zlar to‘g‘risida bahs yuritiladi.

Kalit so‘zlar: sinonim, sinonimik qator, sheva, dialektizm, fel, ravish, ot, sifat, modal, mustaqil so‘zlar, yordamchi so‘zlar.

Ибрагимова Гулсум

Самаркандский государственный университет,
филологический факультет, кафедра узбекского
языка и литературы, 2 курс магистра

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СИНОНИМОВ В УЗБЕКСКИХ ДИАЛЕКТАХ НУРАТИНСКОГО РАЙОНА

АННОТАЦИЯ

В данной статье также отмечаются научные достижения узбекского языка в области узбекской диалектологии, а также примеры из изученных словарей диалектной лексики. При этом Нуратинский район Навоийской области и это слова-синонимы, встречающиеся в узбекских диалектах. Обсуждаются некоторые слова, не встречающиеся в узбекском литературном языке.

Ключевые слова: синоним, синонимический ряд, диалект, диалектизм, глагол, форма, существительное, модальное, прилагательное, самостоятельные слова, вспомогательные слова.

Ibragimova Gulsum

Samarkand State University,
Faculty of Philology, Department of Uzbek Language
and Literature, 2nd year master’s degree

USE OF SYNONYMS IN UZBEK DIALECTS OF NURATA DISTRICT

ABSTRACT

This article also notes examples of research achievements in the field of Uzbek dialect, scientific, achievements, dictionaries of dialects. In this work we will discuss some words that are not found in the Uzbek literary language, synonymouse with the Uzbek dialects of Nurata tosoni and adjacent districts of Navoi region.

Keywords: synonym, synonym series, dialect, dialectic, verb, form, noun, adjective, modal, independent words, auxiliary words.

Nurota shevalari leksikasi juda boy bo'lib, juda ko'plab so'zlarni o'z ichiga oladi. Ushbu shevada barcha so'z turkumlariga xos so'zlar uchraydi. Mustaqil, yordamchi, undovlar, taqlidlar, modallar- barchasini kuzatish mumkin. Asosan ot va fel turkumiga oid so'zlarni ko'proq kuzatishimiz mumkin bo'ladi. Ot turkumiga oid o'simliklar nomlari, qushlar nomlari, narsa-buyum nomlari kabi bir qancha turkumlarga bo'lib o'rganamiz. Hamsiya so'zi qo'shni degan ma'noni ifodalaydi. Ushbu so'zga ma'nodosh sifatida qo'nshi, iyakdosh, urug'dash, avuldash kabi so'zlar qo'llaniladi. Masalan o'simliklar nomlari: to'tanboy, podaquyruq, qirqachach (qurtqachoch), o'risdoroq, juzum, shumiy, achchimiya, telpakgul, O'rik, qo'zg'aloq, adrasman, toshchag'an, kakra, siyiremchak, pita, tuytuk, oqtikan, jontoq, ashkadi, torbiz, sabiz, kartishka, pamadr, zamilcha, chapcha, qontovuq, nozboy, so'rg'ich, gerbag va boshqalar. Qushlar nomlari: po'potmoma, olashaqshaq, kirpitikan kasratki, uzunopay, shog'ol.

Bundan tashqari otlarda xarakter ma'nosini ifodalovchi pel so'zi o'rnida minaz, xarakter, adat so'zi ham ishlatiladi. Kulcha nonning bitta turini bildiruvchi ayirmakulcha so'zi o'rnida sakkizkulcha so'zi qo'llaniladi. Bu nonlar o'z nomidan kelib chiqqan holda sakkiz raqami shakliga o'xshaydi, ayirmakulcha so'zi tarkibidagi ayirma so'zi ayrilma so'zida –il qo'shimchasining tushishi natijasida hosil bo'lgan va bir- biridan ayrilmas holda pishiriladigan kulchalarni ifodalaydi. Idishlar turkumiga kiruvchi lagan so'zi o'rnida lali so'zi qo'llaniladi. Ushbu so'zga sinonim sifatida lalitoboq, toshtoboq, oshtoq, oshlali va qisman sinonim sifatida esa kavoblali, gultaboq so'zlari ishlatiladi. Suv va boshqa suyuqliklarni saqlash uchun ishlatiladigan so'z o'rniga bochka so'zi qo'llaniladi va unga sinonim qilib esa gumbur, xum so'zlari qo'llaniladi. Echki va qo'ylarning tezagi o'rnida qiy unga mos sinonim sifatida qumaloq, bahordagi tezaklari esa shotol, shotolmoq va uning maydalangani so'zi o'rnida esa nuri so'zi ishlatiladi. Bunga o'xshash juda ko'plab otlarni misol qilib keltirish mumkin. Ularning barchasi turli tushunchalarni ifodalaydi. Ushbu ro'yxatni o'simliklarning bir turi bo'lgan qushqonmas so'ziga sinonim sifatida lo'ssha so'zi qo'llanilmoqda. Sigir, tuya, ot va qo'y, echkildan olinadigan birinchi sut, og'iz suti o'rnida esa uvz suti sheva so'zi qo'llaniladi. Ushbu so'zga sinonim sifatida gilagay va qotirma so'zlaridan foydalaniladi. Bu so'zlar qisman sinonim bo'lib, uvz suti xom sutni, yuqoridagi so'zlar esa pishirilgan shaklini ifodalaydi. Suv ichish uchun idishni ifodalovchi so'z o'rnida Nurota shevasida kurshka so'zi qo'llaniladi bu so'z ham bir qancha sinonimlariga ega: cho'mich, jamlov, qo'lcha. Inson ta'na a'zolaridan biri bo'lmish dahan so'ziga sinonim tariqasida chintoq so'zi keng qo'llaniladi. To'y marosimlaridan birini bildiruvchi fotiha to'y so'zi o'rnida patya va unga sinonim sifatida potiya, motapichar, pichuv so'zlari qo'llaniladi. Soat so'zi ham ushbu shevada o'z sinonimlariga ega. Masalan, sog'at, sohat, minut kabi. Tomorqa so'zini ifodalash uchun hoyot so'zidan foydalaniladi. Unga sinonim sifatida esa agarat, boq, hovli so'zlari qo'llaniladi. Hayvonlar nomlari bilan bog'liq sheva so'zlar va ularning o'rtasida sinonimlik hodisasi kuzatiladi. Bulardan biri yumronqoziq so'zi o'rnida qo'llaniluvchi zumran va unga sinonim holda zumranqoziq, zumaran so'zlar ishlatiladi. Tipratikan so'zi o'rnida esa kirpi va sinonim ravishda kirpitikan, tikanak so'zlaridan foydalaniladi. Kaltakesak so'zi o'rnida esa kasratki, kesratki so'zlari qo'llaniladi. Ilon so'zi o'rnida esa jilon va unga sinonim holda uzunopay, uzun so'zlaridan foydalaniladi. Uzunopay so'zini bu sheva vakillari odatda kechasi aytishadi. Sababiki, tunda uning nomi aytilsa, uni chqoingan hisoblanadi degan farazlarni aytishadi. O'quv quroli hisoblangan sumka so'zi o'rnida ushbu sheva vakillari so'nka, papka, so'mka so'zlarini ishlatishadi. Bu so'zlar ham sinonimik qatorni hosil qiladi. Yig'ilgan ko'rpa- to'shaklar ustiga yopiladigan buyum so'zini

ifodalash uchun esa bu sheva vakillari jukjopqich, unga sinonim ravishda esa jukjobuv, jaypo'sh, jobuv so'zlari qo'llaniladi. Ko'rpa, ko'rpachalar yig'ilgan joy uchun juk so'zidan foydalanishadi. Tuxum so'zi o'rnida esa tuqum va unga sinonim sifatida mayak so'zidan foydalaniladi. Devor so'zi o'rnida sa duvol va ushbu so'zga sinonim tariqasida devol, duvor so'zlari qo'llaniladi. Bahorda ochiluvchi ko'k ranglik gulni ifodalash uchun ko'kkul(bunda g tovushining o'zidan oldin kelgan k tovushi ta'sirida k tovushiga o'zgarishi kuzatilmoqda) va bu so'zga sinonimik qatornui vujudga keltirib telpakkul, gerbariy, gerbark so'zlari qo'llaniladi. Bahorda o'sadigan, ochiladigan yana bir o'simlikka nisbatan esa Nurota tumanining ayrim hududlarida qirqqachach, ayrim hududlarida esa to'tanboy so'zlari qo'llaniladi. Bu ikki so'z ham qirqdan ziyod bo'g'imlari bor gulag nisbatan ishlatiladi. Bu o'simlik asosan tog'lik yoki tog'ga yaqin hududlarda o'sadi va aynan shu hududlar sheva vakillari orasida ishlatiladi. O'zbeklarning milliy bosh kiyimi hisoblangan do'ppi so'zi ham bu hudud shevalarida turlicha nomlar bilan yuritiladi. Toqiya so'zi asosiy(dominant) so'z hisoblanib, kallapo'sh, chappo'sh so'zlari boshqa sheva vakillarining aralashuvi natijasida paydo bo'lgan, to'ppi so'z esa ushbu sheva vakillarining o'z so'zlari hisoblanadi. Barchamizga ma'lumki, tog'lik xalqlar nos chekishadi. Shuning uchun ham nosga oid ham so'zlar ko'p ushbu sheva vakillari orasida. Masalan, tupkan so'zi nos tuflaydigan idish ma'nosida. Asosi "tup" so'zidan olingan bo'lib(aslida "tuf"), -kan so'z ot yasovchi qo'shimchasi yordamida yasalgan. Bu so'zga sinonim sifatida dachcho'y so'zi ham qo'llaniladi. Asli bu so'z qo'l yuvish uchun maxsus idish dastsho'y(forschadan olingan) bo'lib, bu uning sheva variantidir. Chorvachilikka oid yana bir so'zni qarab ko'ramiz. Ushbu so'z qishda molar yeyishi uchun xashak yig'iladigan joy ma'nosida ishlatiluvchi qashakqona so'zidir. Bu so'zda x tovushi o'rnida q tovushi ishlatilishi holati kuzatilmoqda. Unga sinonim tariqasida qashaktom so'zidan ham keng foydalaniladi. Tumanning shimolidagi qishloqlarda qashakqona so'zidan, janubiy Oqto'v hududidagi qishloqlarda esa qashaktom so'zidan keng foydalaniladi. Nurota tuman o'zbek shevalarida yopinchiq so'zi ma'nosida ham bir nechta so'zlardan foydalanishadi. Bulardan biri jobuv so'zi. Bu so'z ko'plab qo'shma so'zlar tarkibida ham qo'llaniladi. Masalan, beshikjobuv, jukjobuv, yeshakjobuv, otjobuv va boshqalar. Jobuv so'ziga sinonim sifatida esa jopqich so'zidan ham foydalanishadi. Inson ta'na a'zolaridan biri bo'lmish jigar so'ziga sinonim sifatida bo'vur so'zidan foydalanishadi. Uy-ro'zg'or buymlari turkumiga kiruvchi sochiqcha (salfetka) so'zi o'rnida sochaq, moyliq, moyliqa so'zlari sinonim dialektizm tariqasida qo'llaniladi. Joy otlaridan biri bo'lgan oshxona so'zi o'rnida oshqona leksik fonetik dialektizmi, unga sinonim sifatida esa Yangiobod va Yangibino qishloq shevalarida daliz so'zi ishlatiladi. Sovuqbuloq, Suvliq va shu kabi qator qishloqlarda esa daliz so'zi adabiy tildagi dahliz ma'nosini beradi. Yangibino va Yangiobod qishloqlarida daliz so'ziga sinonim holda kavushxona dialektizmidan foydalanishadi.

Endi fel so'z turkumiga oid so'zlarga to'xtaladigan bo'lsak, bu borada ko'rib chiqishimiz, o'rganishimiz lozim bo'lgan so'zlar talaygina. Masalan, tuvmoq so'zi, bu so'z tug'moq so'zini ifodalaydi, 'g tovushi o'rnida v tovushining ishlatilishi natijasida hosil bo'lgan. Ushbu felga sinonim holda ko'z jormoq, bololamoq, dunyaa keltirmaq, ko'paymoq, ko'payishmoq, jengil bo'lmoq, muddatidan oldinroq o'lik bola tug'lsa, bola tashamoq, bola tushirmoq so'zlari qo'llaniladi. Shiydalamoq so'zi- ushbu so'z o'choq mo'rilariga biror nima tiqilib qolganda uni tozalashni ifodalovchi harakatga aytiladi. Bu so'zga sinonim ravishda ishqalamoq, kovlamoq fellari ishlatiladi. Jovmoq feli- ushbu yog'moq felining shevaga oid fonetik variant. Bu felga sinonim sifatida jopmoq, joppoq fellari ishlatiladi, qisman sinonim sifatida esa quymoq, sebalamoq, bir ikki tashamoq, tushmoq, shotirlamoq, shovullamoq so'zlari ishlatiladi. Yomg'ir so'zi o'rnida ishlatiluvchi jomg'ir so'zi jovin, jibor, shibot so'zlari bilan to'liq yoki qisman sinonim sifatida ishlatiladi. Salbiy bo'yoqdorlikka ega bo'lgan qiyringlamoq so'zi ishlatiladi. Ushbu fel qayranglamoq, qiyshanglamoq, satanglanmoq kabi fellar bilan sinonimik qatorni hosil qiladi. Uyqudan uyg'ongandan so'nggi holatni ifodalovchi kerishmoq so'ziga sinonim sifatida Nurota tuman o'zbek shevalarida chemirmoq, chemilmoq, ko'krayini keramoq so'zlari ishlatiladi. Oqsoqlanmoq so'zi o'rnida ishlatiluvchi miyringlamoq feli mavjud. Bu felga sinonim sifatida miyshanglamoq feli ishlatiladi. Yurganda yer tepib yurish ma'nosida esa to'rsillatmoq so'zi qo'llaniladi. Ushbu felga sinonimik qatorni dursillatmoq, tursillatmoq, to'ppillatmoq fellari hosil qiladi. Ezmalanib gapirish ma'nosini ifodalovchi ezmalanmoq so'zi o'rnida ushbu sheva vakillari missillamoq so'zidan bu felga qisman

sinonim sifatida esa pissillatmoq va pissillatib qo‘ymoq fellari qo‘llaniladi. Oyoqlarni tagiga buklab o‘tirish holatini ifodalash uchun esa mordoshqurmoq felidan va u felga sinonim holda esa mordoshqurunmoq, ulbolacha o‘tirmoq, ulboladay o‘tirmoq, ulbola bo‘b o‘tirmoq birikmalaridan foydalaniladi. Cho‘kkalamoq feli o‘rnida cho‘nqaymoq, unga sinonim holatda cho‘kmoq felidan foydalaniladi. o‘tirish holatini ifodalash uchun esa o‘mishmoq, unga sinonim sifatida cho‘kmoq, cho‘kkala so‘zlaridan foydalaniladi. Kulmoq felining salbiy sinonimlari sifatida esa, jisirlamoq, jirsillamoq, piqirlamoq fellaridan foydalaniladi. Yig‘lamoq so‘zining o‘rnida esa sho‘rpasini og‘izmoq, pirqillamoq, sho‘rqillamoq, po‘rqillamoq kabi bir qancha shakllari mavjud.

Sinonimlik nafaqat ot va fellarda, balki sifatlarda ham uchraydi. Masalan, eskilik ma‘nosini bildiruvchi yeski so‘ziga sinonim ravishda ko‘na, burung‘i, burungi va qisman sinonim ravishda esa oldingi, o‘tgan, qadimg‘i so‘zlari ishlatiladi. Esipast so‘zi o‘rnida ishlatililuvchi qiyol so‘zi ham bir qancha sinonimlarga ega. Asli bu so‘z ot turkumiga oid hayol so‘zining shevadagi varianti bo‘lib otdan sifat so‘z turkumiga o‘tgandir. Bu so‘zga sinonim ravishda miylov, ko‘kmiya, duqiyal, milqov, yesarso‘q, miyangqota so‘lari ishlatiladi. Ushbu so‘zlarning ma‘nosi xotirasi yaxshi emas, hamma narsani xotirasidan, esidan chiqarib qo‘yuvchi insonlarga nisbatan qo‘llaniladi. Suyuqliklarning iliqqligini ifodalovchi iliq so‘zi o‘rnida esa jili, jilimsiq, jilimchi so‘zlaridan foydalaniladi. Rang-tus sifatlaridan biri bo‘lmish sariq sifatining ozaytirma darajasi bo‘lmish sarg‘ish sifatining fonetik variantdoshi sifatida sorg‘ich, soritob, sorg‘ichroq, soriroq so‘zlari ishlatiladi. Ushbu shevada yana bir salbiy bo‘yoqqa ega bo‘lgan so‘zlar mavjud ushbu so‘z lafzida turmaydigan kishilarga nisbatan ishlatiladi. Ushbu so‘z o‘rnida bediynat va unga ma‘nodoshlik qatorini hosil qilib esa tiyiqsiz, tiyuvsiz so‘zlaridan foydalaniladi.

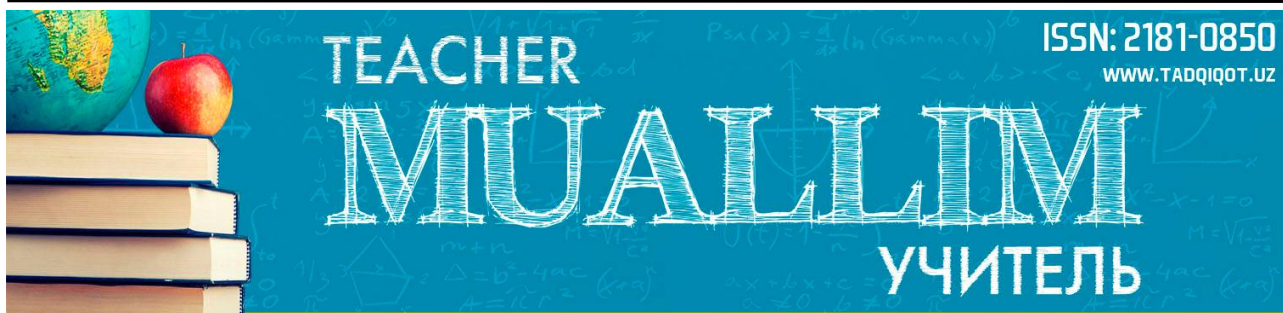
Sinonimiya hodisasi olmoshlarda ham uchraydi. Jamligni bildiruvchi barcha hamma, jami olmoshlari o‘rniga jovlik, o‘nkay, satta so‘zlari ishlatiladi. Bu ikki so‘z o‘zaro sinonim bo‘lib, ular bugungi kunda adabiy tildagi bari, barcha so‘zlari bilan birgalikda sinonim sifatida ishlatilmoqda. Bo‘lishsizlik olmoshi hech narsa so‘zi o‘rnida hechchi, hichbala, hechtama, yechnara, hechnersa, hichtinga so‘zlari qo‘llaniladi.

Modal so‘z turkumi doirasida ham sinonimlik hodisasi uchraydi. Ushbu so‘z turkumiga mansub mavjudlik ma‘nosini beruvchi bor so‘zi o‘rnida tual so‘zi qo‘llaniladi(to‘rt ko‘z tuvallikda ko‘rishayik) . Baxtimizga dgan ma‘noni anglatuvchi hayto‘vir so‘zi ishlatiladi.

Ravish so‘z turkumi doirasida ravishning barcha ma‘no turlariga mansub so‘zlardan ushbu sheva vakillarining o‘z so‘zlari mavjud. Daraja- miqdor ravishlarini bildiruvchi biroz so‘zi o‘rnida pichi va ushbu so‘zga sinonim sifatida girtak, giytak, giytakkina, tavurgina, tavor so‘zlaridan foydalaniladi. Ushbu shevada ravishning yana bir ma‘no turiga payt ravishiga oid dialektizmlar uchraydi. Hamisha so‘zi leksik fonetik dialektizm sifatida hamsha tarzida qo‘llaniladi, unga sinonim tariqasida esa inabo‘yi, hamshabirday kabi leksemalar ishlatiladi. Yana bir payt ravishini ifodalovchi so‘z bu takayi dialektizmi bo‘lib, unga sinonim tariqasida takaygacha, inabo‘yi ham ishlatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Sh.Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutq. Toshkent-“O‘zbekiston” - 2016-yil 14-bet
2. Ferdinand do‘ Sossyur. Umumiy tilshunoslik kursi. T. 201. 232-bet
3. Hojiyev A. “O‘zbek tili iboralar lug‘ati “ T., 1993, 42-bet.
4. Ashirboyev S. O‘zbek dialektologiyasi. T., 2013. 3-bet.

Karimova Sevara Zayniddinovna
Samarqand davlant universiteti
Filologiya fakulteti O‘zbek tili
va adabiyoti kafedrası
2-bosqich magistranti
sevarzayniddinovna@gmail.uz

ADABIYOT DARSLARIDA ERTAKLARNI TAHLIL QILISH ORQALI ADABIY TA'LIMDA SAMARADORLIKKA ERISHISH

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-10>

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o‘zbek xalq ertaklarining asosiy xususiyatlaridan biri uning xalq hayoti, kurashi, tarixi, psixologiyasi, dunyoqarashi, urf-odatları bilan juda yaqin bog‘langanligi va insonlarga axloqiy hamda ma‘naviy tarbiya berilishi, ertak bolalarni ezgulikka, mehnatsevarlikka o‘rgatuvchi qadimiy janrlaridan biri ekanligi haqida fikr yuritildi. Hayvonlar haqidagi, sehrli-fantastik va maishiy ertaklarning bir-biridan farqi ko‘rsatib berildi.

Kalit so‘zlar: xalq og‘zaki ijodi, ertak, ertak turlari, adabiyot, poetik tafakkur, ijodkorlik, IMF formulasi, syujet, fantaziya, urf-odat, an‘ana, mif, sehr-jodu, komil inson, ma‘naviy meros.

Каримова Севара Зайниддиновна

Самаркандский государственный университет,
филологический факультет кафедра узбекского языка и
литературы магистр 2-й степени
sevarzayniddinovna@gmail.uz

ДОСТИЖЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЛИТЕРАТУРНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЧЕРЕЗ АНАЛИЗ СКАЗОК НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается одной из главных особенностей узбекских народных сказок в данной статье является то, что они тесно связаны с жизнью, борьбой, историей, психологией, мировоззрением, традициями и нравственно-духовным воспитанием народа. Есть разница между сказками о животных, сказками и бытом.

Ключевые слова: фольклор, сказки, виды сказок, литература, поэтическое мышление, творчество, формула IMF, сюжет, фантазия, традиция, предание, миф, волшебство, совершенный человек, духовное наследие.

Karimova Sevara Zayniddinovna

Samarkand State University, Faculty of Philology,
Department of Uzbek language and Literature, 1st second master

ACHIEVING EFFECTIVENESS IN LITERARY EDUCATION THROUGH THE ANALYSIS OF FAIRY TALES IN LITERATURE CLASSES

ABSTRACT

In this article, one of the main features of Uzbek folk tales is that it is very closely connected with people's life, struggle, history, psychology, world outlook, customs, moral and spiritual upbringing of people, fairy tales are one of the ancient genres teaching children kindness and diligence. It was shown the difference between magical-fantastic and household fairy tales about animals.

Keywords: folklore, fairy tales, types of fairy tales, literature, poetic thinking, creativity, IMF formula, plot, fantasy, tradition, myth, magic, perfect man, spiritual heritage.

O'zbek xalq og'zaki ijodi xilma-xil janrlardan tarkib topgan og'zaki so'z san'ati bo'lib, o'zbek xalqining dunyoqarashi, badiiy zavqi, ijodiy salohiyati, orzu va intilishlarini aks ettiradi. Maktab o'quvchisining maqol, topishmoq va ertaklarga bo'lgan qiziqishi kichik yoshdan shakllangan bo'ladi. Boshlag'ich sinfga kelganida mana shu qiziqishlari o'qituvchi tomonidan rivojlantiriladi. Ma'lumki, bu davrda ular, eng avvalo, ertaklar bilan tanishadilar. Ertaklar xalq og'zaki ijodiyotining eng qadimiy ommaviy va keng tarqalgan janrlaridan biridir. Bu janr xalq og'zaki ijodining epik turiga kiradi. Uning o'ziga xos xususiyati – voqeabandligi, biron voqeaning mukammal tarzda bayon qilinishidir. Ertaklarning paydo bo'lishida qadimiy urf-odat, marosimlar va miflar muhim rol o'ynagan. Shu bois ham ertaklar insonni ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan bir qatorda hayot haqidagi tushuncha va bilimlarini boyitadi, ruhiyatiga ta'sir etadi. Xalq yaratgan bu janr eng katta ma'naviy xazina, uni o'rganish, izchil tadqiq etish orqali uning uzoq o'tmishi, yashash tarzi, urf-odatlarini, tafakkuri haqida bilib olamiz. Shuningdek, ertaklarda doimiy ravishda mardlik, to'g'riso'zlik, mehnatsevarlik, iymonlilik, poklik fazilatlarini hurmat bilan tilga o'insay, qalloblik, vijdonsizlik, egrilik, xiyonat yolg'onchilik kabi illatlar qoralanadi. Adabiyot darolarida ertak janrini o'qitishda mana shunday ibratli tomonlariga alohida ahamiyat qaratish lozim.

Har bir ertakni tahlil qilishda uning mazmuni **IMF formulasi** takrorlanishiga guvoh bo'lamiz. Ya'ni **I (initial)** – boshlanma, **M (medial)** – asosiy qism, **F (final)** – yakunlanmadan iborat bo'ladi. Hamma ertaklar mazmunida ijtimoiy, iqtisodiy, maishiy hayotning barcha masalalari o'z ifodasini topadi. Ertaklarning an'anaviy kirish bilan boshlanishi jahondagi barcha xalqlar ertakchiligi uchun mushtarak xususiyat hisoblanadi. An'anaviy kirishning vazifasi tinglovchilar e'tiborini bir nuqtaga jalb etish, ertak tinglashga hozirlashdir. An'anaviy kirishlar sujet tabiatiga mos tushadigan xayoliy fon yaratishni, auditoriya, tinglovchilar qalbida ko'tarinki ruh, xushchaqchaq kayfiyat paydo qilishni ko'zlaydi. Odatda, an'anaviy kirishlar sajlangan nasriy parchalar shaklida bo'lib, zamon va makon haqidagi ma'lumotlarni ifoda etadi. Kirish qism ayrim hollardagina ertak boshlamasiga ulansa, ayrim hollarda o'zicha mustaqil holda qolaveradi. U qahramonlar haqida ma'lumot beradi. Sujet chizig'ida sodir bo'ladigan voqea-hodisalarning qaysi zamon va makonda kechajagidan xabar beradi. "Bor ekanda, yo'q ekan. Och ekanda, to'q ekan. Qadim zamonda bir podsho o'tgan ekan" kabi.

Ertaklar chuqur g'oyaviyligi va badiiyligi bilan ma'naviyatimiz rivojida o'z o'rniga ega. Zero, unda xalqimizning milliy mentaliteti yarq etib ufuq turadi. Asrlar osha xalqimizning orzu-havasini, muhabbati va erk uchun kurashini, bu yo'ldagi alam va iztiroblarini ifodalashi bilan jamiyat rivojlanishi va insonning ma'naviy dunyosini boyitishda folklor yetakchi rol o'ynaydi. Shu sababli ham folklor namunalari, xususan, ertaklarni to'plash, nashr etish, o'rganish va uni jahon ma'naviyati sahifalariga kiritish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan sanaladi.

Mustaqillikning dastlabki yillaridanoq yoshlarga yuksak e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Buning zamirida buyuk ajdodlarimizga munosib avlodni voyaga yetkazishdek, oliy maqsad yotadi. O'zbek xalqining boy madaniy merosi bo'lmish xalq og'zaki ijodi, xususan, ertaklar mana shu ulkan ma'naviy-marifiy istak manbai hisoblanadi. Ertaklarning mavzu ko'lamini keng, qanday turga mansubligidan qat'iy nazar ezgulik, yaxshilik, do'stlik, mardlik, vatanparvarlik kabi g'oyalar ilgari suriladi. Bu janrning tili sodda, xalq tiliga yaqin, qiziqarli

sarguzashtlarga boy voqealari sababli bolalar ongiga tez yetib boradi. Ertakdagi qahramonlarning xatti-harakatlari, qobiliyatlari o'quvchini o'ziga maftun eadi. Xalq ertaklarimizda o'zbek xalqiga xos bo'lgan mehribonlik, mehnatsevarlik, mehmondo'stlik, haollik kabi mvzularning tarannum etilishi, albatta, yosh avlod tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Adabiyot darslarida ertaklarning o'rganilishi shuning uchun ham ahamiyatli, o'quvchilar unda ezgulikning yovuzlik ustidan g'alabasi, to'g'rilik, halollik dovyuraklik orqali ertak qahramonlari har qanday mushkulotlarni yengib o'tishini anglab yetadilar, hayotda ham shunday bo'lishga intiladilar. Ayniqsa, sehrli va hayvonlar haqidagi ertaklar barcha o'quvchini birdek qiziqтира oladi. Bunday ertaklarning go'zal namunalari bo'lmish "Ur to'qmoq", "Oltin tarvuz", "Zumrad va Qimmat", "Mohistara", "Susanbil", "Ovchi, Ko'kcha va Dono" kabi ertaklar o'quvchida kuchli fantaziyani shakllantiradi, tasavvurini kengaytiradi. Bu ertaklardan o'rin olgan mo'jizalar, aql bovar qilmaydigan afsonaviy voqealar, sehrli detallar o'quvchini buyuk kashfiyotlarning o'z-o'zidan amalga oshmaganligiga ishontiradi va kelgusida o'zi ham shunga o'xshash ixtirolar qila olishiga rag'batlantiradi. Zero, sehr va mo'jiza ertak janrining mohiyatini belgilovchi asosiy unsur hisoblanadi.

Ertakning yana bir turi maishiy ertaklar mazmunan hayotiy voqea-hodisalar haqida hikoya qiladi. Bunday ertaklarda insonlar amalga oshira oladigan ishlar xususida fikr yuritiladi. Ortiqcha uydirmalardan deyarli xoli bo'lib, ularda ayrim hollardagina fantastik detallar uchrashi mumkin. Mashhur folklorshunos olim, filologiya fanlari doktori Komiljon Imomov: "Hayotiy-maishiy ertaklarda qahramon obrazi folklorga xos individuallashtirilgan bo'lib, uning ismi, avlod-ajdodi, elat-urug'i hamda voqealar sodir bo'ladigan o'rin-joy nomlarigacha mukammal, aniq beriladi", degan fikrlari bilan maishiy ertaklarda qahramon taqdiri to'qima emasligiga urg'u bergan. Mazkur etak turiga mansub "Uch og'a-ini botirlar" ertagining maktab adabiyot darsligiga (5-sinf) kiritilishidan ko'zlangan maqsad yosh avlodni hayotga tayyorlash, duch kelgan qiyinchiliklardan umidsizlikka tushmaslik, ota nasihatiga amal qilish, irodalilik, aql, qanoat, hunar, ilm o'rganish kabi hayotiy dolzarb masalalar mohiyatini anglatish, ongiga singdirishdan iborat.

Inson umri ezgulik va yaxshilik bilan go'zal bo'ladi. Farzand oldidagi eng muqaddas burch – bu ota-onaning xizmatini qilish, ularni e'zozlash. Bu sharaflı burchni ado qilish orqali farzand komil shaxs maqomiga ega bo'ladi, turmushida baxt-saodatga erishadi. Ertak xuddi shu mavzuda yaratilgan. Ertakdagi uch o'g'illar mana shuning uchun ham alal-oqibat podshohga kuyov bo'lib, fozila ayoli bilan baxtli-saodatli yashaydilar.

Uch o'g'ilni tarbiyalab voyaga yetkazgan otaning farzandlariga qilgan nasihatiga e'tibor qaratsak, o'zbek otalariga xos bo'lgan mehr, donishmandlik, aql-salohiyatga guvoh bo'lamiz. Bir og'iz nasihati ortida olamga tatigulik ma'no bor. Bu biz uchun tarbiya masalasida yetakchi vosita bo'lib qoladi.

Hayotiy-maishiy ertaklarda mana shunday o'zbek oilalaridagi ota va farzand, ona va farzand, o'gay ona va farzand o'rtasidagi o'zaro munosabatlari aks ettiriladi. Hunar o'rganish, ilm olish, yovuzlikni daf qilib, ezgulikni tarannum etish kabi turmush masalalari o'z badiiy in'ikosini topadi.

Ertaklarning yana bir muhim jihati shundaki, undagi obrazlar boy, shahzoda, podshohlarning ko'pincha uquvsizligi, yalqovligi sabab hayotda pand yeb qolishlari, kambag'al dehqon, cho'pon farzandlarining esa tadbirkorligi, ishbilarmonligi orqasidan qiyinchiliklarni osongina yengib o'tish voqealari o'quvchida har doim ham boylik, mansab kishiga yordam bermasligi, aql va uddaburonlik doim omad eshiklarini ochishiga ishonch hissini uyg'otadi. Albatta, bu o'z navbatida sinfdagi biroz tortinchoq, o'ziga ishonchi past o'quvchilarni kelajakda o'z o'rnini topish uchun harakat qilishga undaydi. Ezgu maqsad yo'lida mardlik, jasurlik harakat qilish, ota-ona, ustozlarining maslahatlariga amal qilish, vaqtni behuda sarflamaslik, ilm-u hunar o'rganishga jiddu jahd qilishni anglab yetadi.

O'zbek xalq ertaklaridan yan biri "Hunarmand yigit" ertagida ham an'anaviy mehnatsevar, haqiqatgo'y, oliyanob va jasurlik mavzusiga murojaat qilingan. Ertakda, ayniqsa, sehrli raqamlar vositasida ertak mazmuni yanada chuqurroq, yanada kengroq ochilgan. Masalan: yigitning uch hunarni o'rganishi va shu uch hunari orqasidan hayotini saqlab, boyib ketishi, boyning xizmatkorlari orasida uch kun o'tmasdanoq tanilishi, podshoning qizini shatranjda uch kunda yengishi o'zbek xalq og'zaki ertaklarida raqamlar orqali voqealar rivojining qiziqarli tus olishini ko'rsatib berilgan. Aynan shu raqam takrori o'z mohiyati bilan tasvirning ta'sirini oshirib borgan va ertak syujeti voqealariga

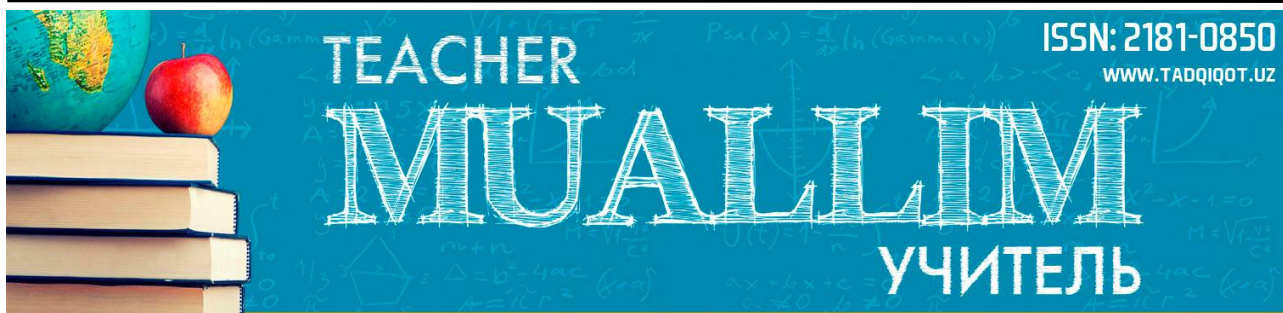
davomiylik bag'ishlagan hamda unga sarguzashtlik xususiyatini singdirgan. Deyarli barcha ertaklarning "Qirq kecha-yu qirq kunduz to'y berib, oshlarini oshab, yoshlarini yashab, murod-maqсадlariga yetib" tugallanishida ham o'zbek ertaklarida raqamlarning nechog'lik ahamiyat kasb etishiga guvoh bo'lishimiz mumkin. E'tibor beradigan bo'lsak, ko'pgina ertak qahramonlarining sarguzashtlarda uchta yo'l: "Borsa kelar", "Borsa kelmas", "Borsa xatar"dan birini tanlashga to'g'ri kelganida aqlli qahramonning "Borsa kelmas" yo'lini tanlab, oxir-oqibat omon qaytishi o'quvchiga hayotda murakkab qiyinchiliklarga duch kelganda o'zini yo'otmasdan olg'a intilish lozimligini o'rgatadi.

"Ertak janri ham folklorning boshqa janrlari kabi ijtimoiy-hayotiy, sotsial-siyosiy mundarajaga ega to'la yoki qisman badiiy fantaziyadan foydalanish orqali uzoq asrlardan buyon xalq kurashi orzumu-midi intilishlari bilan bog'liq holda yashab kelayotgan xalqimizning ma'naviy yo'ldoshidir".¹ Chindan ham xalqimizning tarixi, uning urf-odatlarini, moddiy va ma'naviy boyliklari, barcha orzu-istaklari yillar davomida yaratilgan ertaklarida saqlanib kelmoqda. Kishilar o'z orzu-havaslarini yosh avlodlarda, izlarida ko'rishni istaydilar. Shu sababdan ham o'quvchilarga ertaklarni o'qish tavsiya qilinadi. Ertak o'qigan bolalar qiyinchilikni yengishga, botir, jasur bo'lishga intiladilar. Ertaklar yosh avlodni ana shu ruhda tarbiyelaydigan baynalminal badiiy quroldir. Shu bois hozir ham miriqib tinglanadi, sevib o'qiladi, eng muhimi, ertaklarni o'rganish va o'rgatish navqiron avlodning ma'naviy-axloqiy kamol topishida beqiyos ta'sir ko'rsatib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Islom Hamkorlik Tashkilotiga a'zo mamlakatlar Tashqi ishlar vazirlari kengashi ochilish marosimidagi so'zlagan nutqi. T.: – 2016-yil 18-oktabr.
2. O'zbek xalq ijodi bo'yicha tadqiqotlar. 7-kitob. O'zbek folklorining epik janrlari. Fan, T.: – 1981. B. 62-97.
3. Ahmedov S., Qosimov B., Qo'chqorov R., Rizayev Sh. // Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5-sinfi uchun darslik. T.: – 2020. B. 48.
4. O'zbek xalq ertaklari//. 3 jildlik. O'qituvchi, T.: – 2007. I jild. B. 380
5. Yo'ldoshev Q., Madaev O., Abdurahmonov L. Adabiyot o'qitish metodikasi. O'qituvchi, T.: – 1999.
6. Afzalov M. Ertak janri // O'zbek tili va adabiyoti jurnli, 1998, 4-son, T.: –16-15-bet
7. Madayev O. O'zbek xalq og'zaki ijodi // O'quv qo'llanma. "Mumtoz so'z". T.: – 2010

¹ Afzalov M. Ertak janri // O'zbek tili va adabiyoti jurnli, 1998, 4-son, 16-15-bet

Юсупов Анвар Хайтнийзович.

Республика Каракалпакстан Ходжейлийский район,
преподаватель по математике средней общеобразовательной
школы №28 при Министерстве Народного Образования.

Торбаева Гульзар Мамбетбаевна.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xo'jayli tumani,
Xalq ta'limi vazirligi tasarrufidagi 28-sonli
umumta'lim maktabi matematika fani o'qituvchisi.
Электронная почта: yusupovanvar171@gmail.com

ЧУДЕСА МАТЕМАТИКИ – СЕКРЕТЫ УМНОЖЕНИЯ РАЗЛИЧНЫМИ СПОСОБАМИ

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-11>

АННОТАЦИЯ

Математика находится в тесной связи со всеми естественными, гуманитарными, точными науками и другие, математические знания применяются в разнообразных сферах деятельности. Данная работа открывает перед учащимися уникальную возможность проследить, связь математики с окружающим миром и определиться с выбором будущей профессии, связанной с математикой.

Ключевые слова: Обучение математике в средней школе, средства обучения математике, примеры с разными способами и методами решений, развитие математических способностей школьников, развитие интереса школьников к математике.

Yusupov Anvar Xaitniyazovich.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xo'jayli tumani,
Xalq ta'limi vazirligi tasarrufidagi 28-sonli umumta'lim
maktabi matematika fani o'qituvchisi.

Torebaeva Gulzar Mambetbaevna.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, Xo'jayli tumani,
Xalq ta'limi vazirligi tasarrufidagi 28-son umumiy
o'rta ta'lim maktabining 9-sinf o'quvchisi.
yusupovanvar171@gmail.com

МАТЕМАТИКАНИНГ МО"ЖИЗАЛАРИ - ТУРЛИ УСУЛЛАР БИЛАН КО'ПАЙТИРИШ СИРЛАРИ

ANNOTATSIYA

Matematika barcha tabiiy, gumanitar, aniq fanlar bilan chambarchas bog'liq va boshqa matematik bilimlar faoliyatning turli sohalarida qo'llaniladi. Bu ish talabalar uchun matematikaning

tashqi dunyo bilan aloqasini kuzatish va matematika bilan bog'liq kelajakdagi kasbni tanlash to'g'risida qaror qabul qilish uchun noyob imkoniyatni ochadi.

Kalit so'zlar: Umumta'lim maktablarida matematika o'qitish, matematika o'qitish vositalari, yechishning turli yo'llari va usullariga ega misollar, maktab o'quvchilarining matematik qobiliyatlarini rivojlantirish, maktab o'quvchilarining matematikaga qiziqishini rivojlantirish.

Yusupov Anvar Khaitniyazovich.

Republic of Karakalpakstan, Khojeili district,
teacher in mathematics at secondary school No. 28
under the Ministry of Public Education.

Torebaeva Gulzar Mambetbaevna.

Republic of Karakalpakstan, Khodjeyli district,
student of the 9th grade of the secondary school No. 28
under the Ministry of Public Education.
Email: yusupovanvar171@gmail.com

THE WONDERS OF MATHEMATICS - THE SECRETS OF MULTIPLICATION IN VARIOUS WAYS

ABSTRACT

Mathematics is in close connection with all natural, humanitarian, exact sciences and other mathematical knowledge is used in various fields of activity. This work opens up a unique opportunity for students to trace the connection between mathematics and the outside world and decide on the choice of a future profession related to mathematics.

Keywords: Mathematics teaching in secondary school, means of teaching mathematics, examples with different ways and methods of solutions, development of mathematical abilities of schoolchildren, development of schoolchildren's interest in mathematics.

- Всему человечеству в данное время невозможно обойтись без точной науки – математики. В школе на уроках математики мы учим вас (детей) выполнять действия над числами, то есть считать их, вычислять. Ведь где не ходи везде математика и математика. Представьте себе, ребята, вы могли бы ходить целый день, целую неделю, не произнося число?! Ответ: нет!!! Рано или поздно неожиданно вы произнесёте число или даже числа. Без чисел ни покупки не сделать, ни времени узнать, ни номера телефонов набрать. Я не хочу сказать, что можно жить только с математикой. Ведь все предметы играют свои важные роли в жизни человека и тесно связаны между собой. Но математика имеет определённые связи со всеми предметами.

- С помощью математики мы научились умножать, слагать, вычитать числа с разными способами. Математика развивает ум, память и логику, развивает мышление и делает его целеустремлённым. На уроках вам показал, различные методы, способы и приёмы умножений на натуральные числа. Также и приём на умножения 11 где очень популярно становится в последнее время.

- Ведь благодаря этим методам и приёмам умножения развивается и улучшается память детей, где они научатся быстро решать простые и средние расчёты. Ни одень день невозможно обойтись без математики. Самое главное оно развивает интеллект.

- Для решения различных математических задач бывает недостаточно одних только знаний, тут ещё потребуется настойчивость, внимательность и другие очень важные черты характера.

И все эти приёмы умножения — «крестьянский», «крестиком», «решёткой» и прочие широко использовались и в старину. С помощью этих приёмов делили земли и территории в старину. И перед началом работы с этими приёмами давайте вспомним наше знаменитое математическое стихотворение:

- Математика сегодня и завтра,
- Математика всегда и везде,
- С математикой идём мы на завтрак,

- Без математики нет жизни нигде.

Автор: Юсупов А. и Торебаева Г. 26.04.2022.

1. Приём умножения крестиком.

Приём умножения крестиком при умножении двузначных чисел:

Пример: $51 * 23 = 1173$

$$\begin{array}{r} 51 \\ * \\ 23 \end{array}$$

Последовательно производим следующие действия:

- $1 * 3 = 3$ – это последняя цифра результата.
- $5 * 3 = 15$; $1 * 2 = 2$; $15 + 2 = 17$.

Где единицу запоминаем, а цифру 7 записываем как предпоследнюю цифру в ответе.

- $5 * 2 = 10$, $10 + 1 = 11$ – это первые цифры в ответе. Ответ: 1173.

2. Русский крестьянский способ умножения.

В России среди крестьян был распространён способ, который не требовал знания всей таблицы умножения. Здесь необходимо лишь умение умножать и делить числа на 2.

Напишем одно число слева, а другое справа на одной строке. Левое число будем делить на 2, а правое – умножать на 2 и результаты записывать в столбик.

Если при делении возник остаток, то его отбрасывают. Умножение и деление на 2 продолжают до тех пор, пока слева не останется 1.

Затем вычёркиваем те строчки из столбика, в которых слева стоят чётные числа. Теперь сложим оставшиеся числа в правом столбце.

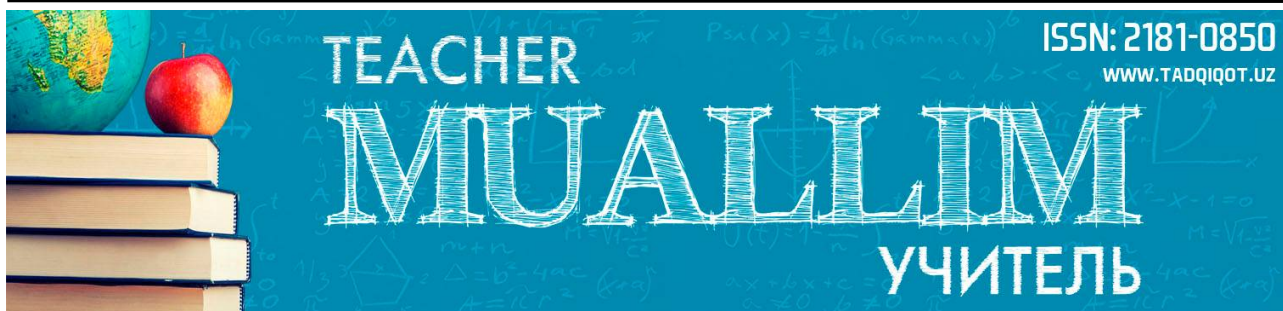
«Крестьянский» способ умножения			
<u>24 x 18 = 432</u>		<u>21 x 17 = 357</u>	
24	18	21	17
12	36	10	34
6	72	5	68
3	144	2	136
1	288	1	272
144 + 288 = 432		17+68+272= 357	

«Русский крестьянский способ умножения»

«Крестьянский» способ умножения начал первым использовать итальянский математик Лука Пачиоли .

Список использованной литературы:

- А.П.Савина «Математические миниатюры» - занимательная книга для детей.
- Я.И.Перельман «Занимательная арифметика».
- Ингеве Фогт, Математические трюки для быстрого счета // ООО «Альпина Паблишер», 2020
- Умножай с умом. Учебно-методическое пособие для учащихся общеобразовательных учреждений /Лаптева Т.П. – М.: Перо, 2017.
- Билл Хэндли, считать в уме, как компьютер // Попурри, Минск, 2006

Шанназарова Гулжахан

магистрантка 2 курса Каракалпакского государственного университета имени Бердаха по специальности Лингвистика (немецкий язык)

ПРИМЕНЕНИЕ ТЕКСТОВ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА ЗАНЯТИЯХ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

 <http://dx.doi.org/10.26739/2181-0850-2022-5-12>

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена вопросу использования художественных текстов на занятиях немецкого языка. Также выделены особенности и преимущества использования литературных текстов при обучении немецкому языку и приведены различные примеры по организации данного процесса.

Ключевые слова: методика, обучение чтению, иностранный язык, литература, внимание, анализ, занятие, текст.

Шанназарова Гулжахан

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети 2-курс магистранти
Тилшунослик (немис тили) мутахассислиги бўйича
shannazarovaguljahan@gmail.com

NEMIS TILI DARSLARIDA BADIY ADABIYOT MATNLARINING QO'LLANISHI

АННОТАЦИЯ

Мақола немис тили дарсларида бадий матнлардан фойдаланиш масаласига бағишланган. Немис тилини ўқитишда бадий матнлардан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари ва афзалликлари ҳам ёритилган ва бу жараёни ташкил этиш учун турли мисоллар келтирилган.

Калит сўзлар: методика, ўқишга ўргатиш, чет тили, адабиёт, диққат, таҳлил, дарс, матн.

Shannazarova Guljakhan

2nd year master student in Linguistics
(German Language) KSU named after Berdakh

APPLICATION OF TEXTS OF LITERATURE IN GERMAN LANGUAGE LESSONS

ABSTRACT

The article is devoted to the issue of using literary texts in German language lessons. Also, the features and advantages of using literary texts in teaching a German language are highlighted and various examples are given for organizing this process.

Keywords: methodology, learning to read, foreign language, literature, attention, analysis, lesson, text.

*Lesen muß man können. Lesen muß man lernen.
Важно умение читать. Важно обучение чтению.*

В ходе обучения иностранному языку необходимо нарабатывать у учащихся один из ключевых навыков как умение читать иностранную литературу. В настоящее время преподавателю иностранного языка доступен широкий диапазон учебных материалов, от готовых методических разработок до адаптированных материалов из художественных и публицистических текстов. При подборе текстов из художественной литературы, преподавателю стоит учитывать ряд нюансов: уровень знания учащихся в целом, их коммуникативные навыки, степень аутентичности изучаемого художественного текста. Методический опыт применения художественных текстов при изучении иностранного языка достаточно оправдал себя, однако стоит отметить тот аспект, что включение художественных текстов на занятиях зачастую более благоприятно поддается имплементации в аудитории с углубленным изучением иностранного языка. Методистами выделено ряд достоинств такой методики как «чтение», например:

- посредством чтения художественной литературы учащиеся могут знакомиться с более «живым» языком, занятие приобретет разнообразие, благодаря включению текстов отличных от стандартных учебных текстов. [Пирогова О.Е.: с. 231].
- работая над художественным текстом, учащиеся смогут развивать свои языковые навыки, в частности лексические и грамматические. Чтение художественного текста стимулирует развитие речевой деятельности, так как работа с художественным текстом способствует формированию у учащихся умений преодолевать языковой барьер, излагать своё мнение о прочитанном, оценивать ситуации, героев и события.
- чтение художественного текста способствует углублению лингвострановедческих знаний у учащихся. Они получают сведения о социальном, культурном устройстве иноязычного общества, расширяют свой кругозор и сформируют эстетически вкус.
- чтение художественного текста также помогает развивать у учащихся навыки самостоятельной работы, а именно работа со словарем, анализ и систематизация информации и др.

Е. И. Цвирко выделены следующие преимущества художественного произведения перед научно-популярными и учебными текстами при обучении аналитическому чтению:

– Художественный текст воздействует на общее познание человека, таким образом, соотносится со стремлениями и запросами молодежи.

– Художественный текст охватывает широкий тематический диапазон, а также при чтении художественных текстов не предусматриваются специализированные фоновые знания; в этом и заключается отличие художественной от научно-популярной и другой нехудожественной литературы.

– С композиционной точки зрения построение художественного текста характеризуется отсутствием фрагментарности, фабульностью, а это, в свою очередь, приводит к тому, что все элементы сюжета будут направлены на разрешение конфликта, данный аспект объясняет сохранения интереса на протяжении всего процесса чтения [Цвирко Е.И.: с. 224-225].

Однако существуют также мнения о том, что чтение литературы не подходит критериям академичности и не вписывается в рамки процесса обучения [Meloni С.F.: p.10]. С лингвистического аспекта текст художественной литературы является аутентичным материалом, также примером языка в «неизменном» виде, в учебных целях могут быть использованы его синтаксические и грамматические образцы. Введение в учебный процесс литературных текстов позволяет развивать у учащихся навыки критического мышления, свободного выражения мыслей и отстаивания своих позиций. С эстетических параметров литературный текст также воплощает в себе лучшее проявление красоты изучаемого языка.

Кроме того, чтение литературы мотивирует учащихся на самостоятельное дальнейшее изучение социокультурных факторов. Ещё одной выигрышной стороной внедрения художественных текстов в занятия иностранного языка заключается в том, что данный процесс способствует совершенствованию творческих и коммуникативных компетенций у учащихся. Несмотря на наличие различных споров, вокруг вопроса введения текстов художественной литературы на уроках иностранного языка, стоит отметить, что методистами всё же подтвержден положительный опыт.

Методическая классификация видов чтения на уроках иностранного языка базируется на разработках Фоломкиной. Данная классификация рассматривает чтение через призму совокупности операций, которые раскрывают цель чтения и реализуют перцептивную и смысловую переработку, визуальное восприятие изучаемого текста. В связи с этим, учитывая все целевые установки, классифицировать виды чтения можно следующим образом: **изучающее, ознакомительное, просмотровое, поисковое.**

Просмотровое чтение подразумевает получение общего представления о содержании текста, его темы. Этот вид чтения предполагает высокой квалификации как чтения и владения и значительным объемом языкового материала. Ознакомительное чтение характеризуется тем, что читатель извлекает из текста основную информацию, т.е. понимание в пределах 70 - 75 %. Изучающее чтение предусматривает достижение детального/полного (100%) и точного уровня понимания основных и второстепенных фактов, содержащихся в тексте, и критическое осмысление содержания. Это чтение протекает медленно, так как учащийся, имея установку на длительное запоминание, прибегает к повторному чтению, переводу, а иногда и к письменной фиксации содержания, глубже вникает в суть коммуникативной ситуации. Поисковое чтение связано с нахождением в тексте конкретной, нужной для читающего информации: определений, выводов, фактических данных, сведений страноведческого характера и т.д. Текст может прочитываться полностью или частично, если учащийся знает, где находится интересующая его информация.

Все виды чтения объединены фактором развития у читателя тех ли иных навыков и умений. Например, определение главной темы и проблематики того или иного произведения, понимание смысла и функции заголовка, установление логической и хронологической связи между фактами и событиями, работа со словарём и многое другое.

Ещё одним преимуществом метода чтения на занятиях иностранного языка является тот факт, что процесс чтения, обсуждения, прочитанного в группе, процесс взаимодействия при выполнении связанных с чтением заданий эффективно формирует у учащихся компетенции коммуникабельности и поддерживает социализацию. Также более легко протекает взаимодействие преподавателя, как с группой учащихся, так и с учащимися отдельно взято. Именно атмосфера общения считается главным показателем современного занятия по иностранному языку. Более того, «современный урок должен стать уроком творческой дружбы учителя и ученика» [Куманев А.А.]. Следует не забывать, что внедрение художественных текстов в процесс обучения строго должно соответствовать учебной программе. Это значит, что тексты из литературы стоит включать на занятиях иностранного языка согласно учебному плану, и в плавной комбинации с рядом особенностей организации занятия.

На занятиях немецкого языка необходимо также устанавливать связь задаваемых литературных текстов с перечнем тем по грамматике языка, сводить особенности текста с общим уровнем успеваемости учащихся, в том числе и их словарным запасом. Включение художественных текстов в занятия немецкого языка должно иметь тенденцию «от простого к сложному», а именно сопровождаться различными заданиями, которые будут раскрывать, совершенствовать знания и навыки учащихся. Аутентичные тексты из художественных текстов можно, для начала, подбирать согласно отдельным грамматическим или лексическим параметрам урока, и, постепенно, чтение и выполнение заданий по прочитанному тексту будут способствовать достижению учащимися продвинутого уровня, адаптированная

имплементация литературных текстов в занятия развивает у учащихся мотивацию самостоятельного чтения, формирует аналитические читательские навыки.

Мы, в свою очередь, предлагаем несколько вариантов заданий по художественным произведениям на занятиях немецкого языка. Примечателен тот факт, что немецкая литература богата и разнообразна, благодаря чему перед преподавателем немецкого языка открыт широкий выбор текстов, это даёт возможности разносторонне организации учебного процесса с учётом образовательных, воспитательных и творческих целей и задач занятия.

Допустим, по грамматике немецкого языка группа учащихся проходит тему по лексике, к примеру, антонимы. На **рис.1.** приведён пример текста, который богат антонимами. Это маленькое лирическое произведение И. В. фон Гёте «Смена» / «Wechsel» von J.V.von Goethe. Данный текст, лучшим образом, подходит для группы учащихся со средним уровнем владения языком. Стихотворение может заинтересовать учащихся в первую очередь содержанием, а следом, будет возможно работать с лексическим составом текста. Закрепление темы по антонимам посредством примеров из художественной литературы становится более эффективным.

Пример выполнения задания по нахождению антонимов в тексте:

Das Nahe (nah) – weit
 Das Warme (warm) – kalt
 Der Junge (jung) – alt
 Das Kalte (kalt) – warm
 Der Reiche (reich) – arm
 Der Narre - gescheit

Из данного текста можно выделить следующие антонимичные пары: далеко-близко, тепло - холодно, молодой- старый, богатый- бедный, глупый-мудрый.

На **рис.2.** приведён текст ещё одного произведения И.В.фон Гёте, объемное лирическое стихотворение «Лесной царь»/ «Der Erlkönig» von J.V.von Goethe. Данный художественный текст смело можно комбинировать с темами по грамматике «Имя существительное. Мужской род»/ «Die Nomen. Maskulinum» или «Глагол. Спряжение» / «Das Verb. Deklination.»

Пример выполнения словарного задания по нахождению в тексте существительных мужского рода:

Der Wind – ветер Der Strand – берег
 Der Vater – отец, папа Der Knabe – отрок, мальчик
 Der König – король Der Ort – место
 Der Erlkönig – лесной король Der Hof – двор
 Der Sohn – сын Der Arm – рука

Пример выполнения словарного задания по нахождению в тексте глаголов:

reiten- скакать на коне haben- иметь
 fassen- хватать sehen- видеть
 halten- держать bergen- скрывать
 gehen- идти spielen- играть
 hören- слышать versprechen- дать слово
 säuseln- шептать, шуршать warten- ждать
 führen- вести wiegen- качать
 tanzen- танцевать singen- петь
 scheinen- казаться brauchen- нуждаться
 erreichen- добраться

Стоит отметить, что в стихотворении Гёте глаголы приведены в 3-лице, что говорит о признаке повествования и баллада описывает конкретное явление.

(исходя из темы по грамматике, можно подбирать аутентичные тексты для закрепления и обсуждения)

Помимо отдельных грамматических тем, занятия немецкого языка можно разнообразить интерактивными методами, включив тексты из художественной литературы. И это, в свою

очередь, предусматривает работу с содержанием произведения. Учащиеся могут задавать вопросы между собой и учителю, креативно выполнять задания. Например, большой популярностью среди интерактивных методов выделяется метод «Двухчастный дневник». Однако стоит упомянуть, что рассматриваемый нами метод подходит для продвинутой группы. Заполнение дневника требует полного понимания и анализа произведения, а также при данном методе, в полной мере, реализуется читательская позиция. Структура «двухчастного дневника» такова, что читатель выборочно может работать с цитатами из произведения. Тенденция усмотрений читателя здесь играет важную роль. К выбранной цитате читатель во второй колонке дневника приводит свой комментарий, это, в свою очередь, способствует формированию у учащихся собственной позиции, а также даёт возможность свободно и самостоятельно выразить своё отношение к изучаемому, читаемому тексту. В качестве примера нами приведена цитата из произведения «Фауст» И.В.фон Гёте/ «Faust» von J.W.von Goethe.

Пример заполнения двухчастного дневника

Цитата	Комментарий
<p>1. «Я – часть той силы, что вечно хочет зла и вечно совершает благо.»</p> <p>- MEPHISTOPHELES: «Ein Teil von jener Kraft, Die stets das Böse will und stets das Gute schafft.»</p> <p>1. Лишь тот достоин жизни и свободы, / Кто каждый день за них идёт на бой.</p> <p>- Nur der verdient sich Freiheit wie das Leben, / Der täglich sie erobern muß!</p>	<p>1. Данная цитата из произведения раскрывает смысл двух начал в жизни. Добро и зло – эти два жизненных начала находятся в постоянной борьбе. Эта борьба происходит в душе каждого человека. Вечное противоборство добра и зла является основой нравственного выбора человека.</p> <p>- Dieses Zitat aus dem Werk offenbart die Bedeutung zweier Lebensprinzipien. Gut und Böse – diese beiden Lebensprinzipien stehen in ständigem Kampf. Dieser Kampf findet in der Seele jedes Menschen statt. Die ewige Konfrontation zwischen Gut und Böse ist die Grundlage der moralischen Entscheidung eines Menschen.</p> <p>2. Жизненную свободу человек заслуживает своими поступками, лишь тот обретет свободу веры, мыслей и решений, кто готов с честью и достоинством относиться к окружающим людям и жизненным испытаниям.</p> <p>- Ein Mensch verdient Lebensfreiheit durch sein Handeln, man verdient Freiheit der Seele, wenn man anderen Menschen und den Lebensbewährungen mit Ehre und Würde begegnen kann.</p>

Наряду со всеми указанными сведениями, художественная литература, как упоминают в своей статье М.Е. Яшина и Е.С. Панкратова, «расширяет словарный запас, знание грамматических структур, совершенствуют навыки переводческой деятельности, навыки устной и письменной речи, умение работать с фразеологизмами, развивают языковую догадку, филологическое мышление и т. д.» [Яшина М.Е., Панкратова Е.С.: с.322], что, безусловно, входит в ряд основных задач изучения иностранного языка.

Совокупив всё вышесказанное можно отметить, что оптимальным средством формирования межкультурной компетенции, вовлечения учащихся в образовательный процесс и эффективного введения и совершенствования речевых навыков является введение при обучении чтению современной литературы. По мнению С.В. Тетиной «передавать мысли и обмениваться ими в различных ситуациях в процессе взаимодействия» [Тетина С.В.: с.108]

является основой иноязычного общения. В ходе работы с аутентичными текстами учащиеся получают представление об иноязычной культуре, чужих обычаях и традициях, учатся воспринимать и ценить культуру других стран, а также свою собственную, воспитывают в себе культуру общения между сверстниками и получают ценный опыт.

Приложения

Рис.1

Johann Wolfgang Goethe
WECHSEL

Hat alles seine Zeit
Das Nahe wird weit
Das Warme wird kalt
Der Junge wird alt
Das Kalte wird warm
Der Reiche wird arm
Der Narre gescheit
Alles zu seiner Zeit

Erkönig

Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?
Es ist der Vater mit seinem Kind;
Er hat den Knaben wohl in dem Arm,
Er fasst ihn sicher, er hält ihn warm. –
Mein Sohn, was birgst du so bang dein Gesicht? –
Siehst, Vater, du den Erkönig nicht?
Den Erlenkönig mit Kron' und Schweif? –
Mein Sohn, es ist ein Nebelstreif. –
„Du liebes Kind, komm, geh mit mir!
Gar schöne Spiele spiel' ich mit dir;
Manch' bunte Blumen sind an dem Strand;
Meine Mutter hat manch' gülden Gewand.“
Mein Vater, mein Vater, und hörest du nicht,
Was Erlenkönig mir leise verspricht? –
Sei ruhig, bleibe ruhig, mein Kind!
In dürren Blättern säuselt der Wind. –
„Willst, feiner Knabe, du mit mir gehn?
Meine Töchter sollen dich warten schön;
Meine Töchter führen den nächtlichen Reihn
Und wiegen und tanzen und singen dich ein.“
Mein Vater, mein Vater, und siehst du nicht dort
Erkönigs Töchter am düstern Ort? –

Mein Sohn, mein Sohn, ich seh' es genau;
Es scheinen die alten Weiden so grau. –
„Ich liebe dich, mich reizt deine schöne
Gestalt;
Und bist du nicht willig, so brauch' ich
Gewalt.“ –
Mein Vater, mein Vater, jetzt fasst er mich
an!
Erkönig hat mir ein Leids getan! –
Dem Vater grauset's, er reitet geschwind,
Er hält in den Armen das ächzende Kind,
Erreicht den Hof mit Mühe und Not;
In seinen Armen das Kind war tot.

MyShared

Рис.2

Список использованной литературы:

1. Морозова И. Г. Использование художественных текстов для формирования социокультурной компетенции в процессе обучения иностранному языку в вузах. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.hse.ru/pubs/share/direct/document/57077725> (дата обращения: 28.03.2016).
2. Пирогова О. Е. Чтение художественной литературы как средство формирования языковой личности. // Вестник ТвГУ. Серия «Филология». 2014. №1. С. 231-235.
3. Тетина С.В. Профессиональная компетентность учителя иностранного языка в условиях введения профессионального стандарта педагога / С.В. Тетина // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. – 2016. – №2 (27). – С. 108.

4. Цвирко Е. И. Художественный текст как предмет аналитического чтения. // Материалы I Международной Интернет – конференции «Актуальные проблемы гуманитарного образования». С. 223-225.
5. Яшина М.Е. Художественная литература на уроке иностранного языка: Современные подходы к обучению индивидуальному чтению / М.Е. Яшина, Е.С. Панкратова // Сборники конференций НИЦ Социосфера. – 2014. – №36. – С. 322–333.
6. Meloni, C. F. Reading for pleasure: Short Novels in Academic University ESL programs. // The Journal of Imagination in Language Learning and Teaching. Vol. II, 1994. [Электронный ресурс]. <http://www.njcu.edu/CILL/vol2/meloni.html> (дата обращения 28.03.2016).

Интернет- ресурсы:

7. <https://research-journal.org/pedagogy/ispolzovanie-xudozhestvennyx-tekstov-dlya-obucheniya-chteniyu-na-inostrannom-yazyke/>
8. <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-sovremennoy-hudozhestvennoy-literatury-na-urokah-inostrannogo-yazyka>
9. <https://www.google.com/url?sa=i&url=https%3A%2F%2Fwww.pinterest.de%2Fpin%2F174092341831114214%2F&psig=AOvVaw2EJFouroReEGHsTcckVDSZ&ust=1651921837577000&source=images&cd=vfe&ved=0CAoQjhxFwoTCPDO6cXeyvcCFQAAAAAdAAAAABAD>

MUALLIM

3 ЖИЛД, 5 СОН

УЧИТЕЛЬ

ТОМ 3, НОМЕР 5

TEACHER

VOLUME 3, ISSUE 5

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000